T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BOSNA HERSEK'İN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Mehdi GARİP
100036562

İstanbul, Temmuz 2017

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BOSNA HERSEK'İN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞLİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Mehdi GARİP
100036562

Danışman: Prof. Dr. Oya DAĞLAR MACAR

İstanbul, Temmuz 2017

T.C. İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans programı öğrencisi Muhammed Mehdi GARİP 'in

Basra Havzası'nın Avrupa Birliği ile İlişkileri

başlıklı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulu 21.06.2017 tarih ve 2017/451 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	UNVANI, ADI SOYADI	İMZA
TEZ DANIŞMANI	: Prof. Dr. Oya Dağlar Mecan	
JÜRİ ÜYESİ	: Prof. Dr. Mim Kemal Öke	
JÜRİ ÜYESİ	: Doç. Dr. Ahmet Emre Atış	

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç öğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eş danışman jüri üyesi olamaz. Eş tez danışmanının jüri üyesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

ÖZET

Coğrafi açıdan Balkan Yarımadası, Avrupa'nın diğer kesimlerine geçit sağlayan, Asya'nın bittiği konumda ve Afrika'ya yakınlığı, bölgenin, imparatorlukların arasında olan buluşma noktası ve mücadele alanı şeklinde tarihte yerini almıştır. Balkan Yarımadası, Akdeniz'e ve Orta Avrupa'ya kadar uzanan jeostratejik ve jeopolitik konumu açısından mühim özelliklere sahiptir.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile beraber oluşan olaylardan Balkanlar ve Avrupa coğrafyası birçok yönden etkilenmiştir. Balkanlarda meydana gelen çatışmalar kanlı savaşlarla sonuçlanmıştır. Nihayetinde de birden fazla yeni devlet kurulmuştur. Bundan dolayı Avrupa Birliği bölgeye dair oluşturduğu politikalarında değişime karar vermiştir. AB'nin bu süreçte en iyi gücü genişleme politikası devreye girmiştir. Bazı Balkan Devletleri farklı zamanlarda bu büyük yapılanmanın bir parçası haline dönüşmüştür.

Yugoslavya'nın dağılması neticesinde AB entegrasyon sürecinde olan Batı Balkan ülkelerinde de değişim-dönüşüm meydana gelmiştir. Araştırmada Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği ile ilişkileri incelenmiştir. Bosna-Hersek'in AB yolunda olumsuzlukları değerlendirilmiştir. Bosna-Hersek'in olası Avrupa Birliği üyeliğinin oluşturabileceği yararlardan bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bosna, Bosna-Hersek, Avrupa Birliği, Entegrasyon.

ABSTRACT

The geographical location of the Balkan Peninsula, its gateway to other parts of Europe, its proximity to Asia and its close proximity to Africa has always taken its place on the history scene as a meeting and struggle between empires. The Balkan Peninsula has important features with its geopolitical and geostrategic position extending to Central Europe and the Mediterranean.

The Balkans Region and European geography have been influenced in many ways by the events that took place together with the end of the Cold War. The conflicts that have arisen in the Balkans have led to bloody wars. Eventually, many new states were established. This has led to a change in the European Union's policy towards the region. The enlargement policy, which is the greatest power of the European Union, entered into this period. In different histories, some Balkan States have become part of this great structure.

As a result of the disintegration of Yugoslavia, transformation and transformation took place in the Western Balkan States, which are in the process of European Union integration. In the study, Bosnia and Herzegovina's European Union relations were examined. On the way to the European Union, the negative aspects of Bosnia and Herzegovina are addressed. Bosnia and Herzegovina has mentioned the benefits that the prospective European Union membership can make mutually.

Key Words: Bosnia, Bosnia and Herzegovina, European Union, Integration.

İÇİNDEKİLER

ÖZET iv

ABSTRACT v

TABLOLAR LİSTESİ viii

KISALTMALAR ix

GİRİŞ 1

1. BOSNA-HERSEK KRİZİNİN TARİHSEL İNCELEMESİ 3

1.1. Coğrafi Konumu ve Jeostratejik Özellikleri 3

1.2. Tarihsel Arka Plan 4

1.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi 6

1.2.2. Avusturya-Macaristan Dönemi 8

1.2.3. Tito Dönemi 9

1.2.4. Yugoslavya'nın Dağılması 10

1.2.5. Yugoslavya'nın Dağılması ile Ortaya Çıkan Devletler 11

1.2.5.1. Slovenya ve Hırvatistan 13

1.2.5.2. Sırbistan ve Karadağ 13

1.2.5.3. Makedonya 14

1.2.5.4. Kosova ve Bosna-Hersek 15

1.2.6. Savaş 1992-1995 16

1.2.6.1. Savaşın Bosna-Hersek Ekonomisine Etkileri 17

1.3. Dayton Antlaşması ve Sonrası 20

1.3.1. Dayton Sonrası Bosna-Hersek'in İdari ve Siyasal Yapısı 21

1.3.2. Dayton Sonrası Bosna-Hersek'te Bölünmüş Toplum 24

1.3.3. Dayton Antlaşması Neticesinde Bosna-Hersek'te Ortaya Çıkan Sorunlar 25

2. BOSNA-HERSEK AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ 28

2.1. Bosna-Hersek'in Yapısı 28

2.1.1. Bosna-Hersek'in Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi 28

2.1.2. Bosna-Hersek'in Siyasi ve Ekonomik Durumu 30

2.1.3. Bosna-Hersek'in Sosyo-Kültürel Yapısı 31

2.2. Genel Olarak AB'nin Balkanlar Politikası 33

2.2.1. Almanya'nın Balkanlar Politikası ve Bosna-Hersek 35

2.3. Dayton Sonrası Bosna Hersek ve AB İlişkileri 37

2.4. Bosna-Hersek'in Olası AB Üyeliğinin Karşılıklı Yararları 39

2.4.1. AB Üyeliğinin Bosna-Hersek'e Yararları 39

2.4.2. Bosna-Hersek'in Üyeliğinin AB'ye Yararları 44

2.5. Bosna-Hersek'in AB Üyeliği Önündeki Engeller 47

2.6. Bosna-Hersek ve NATO 48

3. RUSYA'nın BALKANLAR VE BOSNA-HERSEK POLİTİKASI 52

3.1. Çar Rusya'sının Balkanlar Politikası 52

3.2. Sovyetler ve Balkanlar 55

3.3. Rusya Federasyonu'nun Balkanlar Politikası ve Bosna-Hersek 57

SONUÇ 60

KAYNAKÇA 63

Kitaplar 63

Süreli Yayınlar 65

Tezler 67

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Balkan Devletleri Yüzölçümleri ve Nüfusu……. 12

Tablo 2. Sektörlere Göre 1994- 2010 Tarihleri Arasında Bosna Hersek'e yapılan Kayıtlı Doğrudan Yatırımlar……... 18

Tablo 3. Bosna-Hersek İhracat-İthalatında Başlıca Ürünler…….. 18

Tablo 4. Bosna-Hersek İhracat-İthalatında Başlıca Ülkeler……... 18

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AGSP : Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AT : Avrupa Toplulukları

BHÜR : Bosna Hersek Ülke Raporu

BM : Birleşmiş Milletler

C. : Cilt

DBA : Dayton Barış Antlaşması

DEİK : Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

EUPM : Avrupa Birliği Polis Misyonu (European Union Police Mission)

HVO : Hırvat Savunma Konseyi

IMF : Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

İ.Ö. : İsa'dan Önce

İ.S. : İsa'dan Sonra

İOP : İstikrar ve Ortaklık Politikası (Stabilisation and Association Process-**SAP)**

MDA : Merkezi ve Doğu Avrupa

OHR : Yüksek Temsilci Kurumu (Office of High Representative)

s. : Sayfa

S. : Sayı

Vb. : ve benzeri

Vd. : ve diğerleri

VRS : Sırp Cumhuriyeti Ordusu

GİRİŞ

Avrupa'nın tarihinde en karmaşık, en hareketli lokasyonlarından biri Bosna-Hersek, Balkanlar coğrafyasına bağlıdır. Siyasi olarak bakıldığında Bosna-Hersek'in Avrupa'da olmasına rağmen fiziki yerleşim ölçütlerine ve kültürüne bakıldığında ne batılı ne de doğulu olduğu söylenemez. Ancak her ikisine de ait olan şeylerin olduğu söylenebilir. Asya ile Avrupa'nın merkezi hattını meydana getiren bu bölge, çift kutuplu olan sistemin ideolojik uzanımlarıyla da özelliğini korumuştur.

Asya ile Avrupa'nın birleştiği noktada olması konumu itibarıyla da bölgeyi dış güçlerin hedefi haline getirmiştir. Günümüzde esas olarak Avrupa Birliği nüfuz alanında yerleşen Balkanlar ve Bosna-Hersek bölgesel güçlerin direk veya dolayılı olarak ilgi alanında olmuştur. Bu çalışma esas olarak Bosna-Hersekin AB ile nasıl bir ilişki içinde olduğu ve ikili ilişkilerin nasıl geliştiği sorusuna cevap aramaktadır. Tabii ki, bu soru beraberinde Bosna-Hersek'in şuanki konumuna gelene kadar nasıl bir tarihsel aşamalardan geçtiği sorusunu da getirmektedir ki, tezde bu sorunun da cevabı incelenmektedir.

Bununla birlikte Bosna-Hersek'in bölgesel ve uluslararası güçler açısından nasıl bir önem arzettiği ve bu güçlerle nasıl bir ilişki içinde olduğu da yine çalışmanın cevap aradığı sorulardan biridir. Bölge Asya ve Avrupa'nın kesişme noktalarından biri olması açısından bölgesel ve uluslararası güçlerin kendi etki alanına alma mücadelesinin şahidi olmuştur. Yugoslavya'nın parçalanması ile birlikte Bosna-Hersek bağımsız bir şekilde bu güçlerin hedefi haline gelmiştir. Yapısal olarak çok karmaşık bir duruma haiz olan Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kazanırken nasıl bir süreçten geçtiği ve şuanki konumunun sağlayıcısının ne olduğu da bu çalışmada cevaplamayı hedefleyen sorulardandır.

Avrupa Birliği (AB), bir sürü bağımsız devleti kendi bünyesinde bulunduran bir birliktir ve Avrupa entegrasyonu içinde en büyük halkalarından birisidir. AB, tüm

Avrupa uluslarının siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda aralarında karşılıklı olarak kaynaşmasını dikkate alan, Avrupa Devletleri'nin ve yurttaşlarının bir arada meydana getirdiği uluslar üstü bir yapılıştır. Bu durum sebebiyle dünyada olan diğer entegrasyonlardan farklıdır. Dahası AB'nin, ekonomik açıdan rekabet halinde ve daha çok kültürlü olması ve bununla beraber dünyada stratejik ve siyasal açıdan daha da etkileyici bir aktör olabilmesi açısından Balkanlar'da olan multikültürelliği kapsayabilecek politikalara sahip olması gerekmektedir. Uygulanacak siyasal sistem, Balkanlar'ı Avrupa Birliği için çekim merkezi ve karşılıklı faydalı bir ekonomik alan haline dönüştürebilir.

Balkanlar coğrafyasında yer alan Bosna-Hersek'in AB ile beraber yürüyüşünü sürdürmesi hem AB adına hem de Bosna-Hersek adına karşılıklı bağımlılık oluşturacaktır. Süregelen süreçte ekonomik rahatlığın sağlanması ve sonucunda problemlerin çözülmesi ile huzurun egemen kılınacağı kanaati tüm kesimler tarafından kabul edilmektedir. Bosna-Hersek'in AB ile ilişkileri ve muhtemel AB üyeliğinin Balkan devletleri üzerine yapacağı etkinin belirlenmesi amacını taşıyan bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Bosna-Hersek krizinin tarihsel incelemesi yapılarak, Bosna-Hersek'in coğrafi konumu ve jeostratejik özellikleri, tarihsel arka planı, dayton antlaşması ve sonrası ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Bosna-Hersek Avrupa Birliği (AB) ilişkilerine yer verilmektedir. Bu bölümde Bosna-Hersek'in yapısı, genel olarak AB'nin balkanlar politikası, Dayton sonrası Bosna Hersek ve AB ilişkileri, Bosna-Hersek'in olası AB üyeliğinin karşılıklı yararları, Bosna-Hersek'in AB üyeliği önündeki engeller, Bosna-Hersek ve NATO başlıkları yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise, yeniden hem tarihsel olarak hemde günümüzde genel olarak Balkanlar'ın özelde ise Bosna-Hersek'in bölgesel güçlerle özellikle Rusya ve Almanya olan ilişkilerinin bir aanalizi yapılmıştır.

Sonuç bölümünde, Bosna-Hersek ile AB arasındaki ilişki ve var olan durumun ortaya koyulmasına yönelik yorum ve değerlendirme yer almaktadır.

1. BOSNA-HERSEK KRİZİNİN TARİHSEL İNCELEMESİ

1.1. Coğrafi Konumu ve Jeostratejik Özellikleri

Bosna-Hersek Avrupa'nın güneydoğusunda ve Balkan yarımadasının batı ucunda yer alan bir Avrupa-Balkan ülkesidir. Ülkenin toplam yüzölçümü 51.129 km²'dir. Kuzey, kuzeybatı ve güneyde Hırvatistan, doğuda Sırbistan ve güneydoğuda Karadağ ile çevrilidir. Güney ucunda Adriyatik denize 20 km uzunluğunda çıkışı var ancak limanı yoktur (Poriç, 2012).

Bosna-Hersek'in doğal sınırlarını Sava, Una, Drina ve Neretva nehirleri çizmektedir. Kuzeyde Bosna-Hersek-Hırvatistan sınırını Sava ve Una nehri çizmekte, doğuda Bosna-Hersek-Sırbistan sınırını Drina nehri meydana getirmektedir. Güneyde ise Neretva nehri Hırvatistan'daki Adriyatik Denizi'ne dökülmektedir. Üçgen şeklinde varlığını sürdüren Bosna-Hersek'in büyük bölümü dağlıktır.

Doğal yeraltı zenginlikleri sebebiyle Bosna-Hersek ilk çağlardan beri yabancı güçlerin dikkatini çekiyordu. Çinko, kurşun, manganit, krom, gümüş, maden rezervlerinin de oldukça yüksek seviyede olduğu Bosna-Hersek, sahip olduğu yeraltı zenginliklerinin yanı sıra çok yüksek oranda Hidro-Elektrik gücünü de barındırmaktadır (Malcolm, 1999).

Bosna-Hersek sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle hem Avrupa'da hem Balkanlarda stratejik bir öneme sahiptir. Coğrafya ile ülkelerin politikası arasında ihmal edilmeyecek önemli bir ilişkinin varlığı hiçbir zaman unutulmamıştır. Coğrafyanın politika üzerindeki etkileri daha çok dolaylı bir şekilde kendisini göstermiştir (Mütercimler, 2000).

21. yüzyılın başından itibaren ‘Balkan’ deyimi jeopolitik bir deyim olarak farklılaşmıştır. Politik doğasını taşıyan yeni deyimler doğmuştur: Batı ve Doğu Balkan. Mevcut Avrupa Birliği’nin jeopolitik yaklaşımlarına göre Bosna-Hersek Batı Balkanda (Sırbistan, Hırvatistan, Kosova, Karadağ, Makedonya ve Arnavutluk) çok önemli bir coğrafî konuma sahiptir; çünkü Avrupa’yı Doğu’ya bağlamaktadır. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Batı Balkanı Avrupa Birliği gibi aynı şekilde hem görüyor hem değerlendiriyor (Poriç, 2012). Çoğu jeopolitik yaklaşımlara göre Bosna-Hersek gelecekte çok güçlü bir jeopolitik önemi taşıyacaktır.

Soğuk Savaş sonrasında, siyasî-askerî bakış açısından Balkanlarda ABD’nin hakimiyeti tartışılmaz; bu bağlamda Bosna-Hersek’in jeostratejik konumu ve genel özellikleri Avrupa’da ve bölgede önemli istikrar ve güvenlik faktörüdür.

1.2. Tarihsel Arka Plan

Noel Malcolm, Bosna’yı “birbirinden farklı sayısız halkın genlerinden oluşan bir insan mozaiği ve Balkanlar’ın küçük bir evreni” olarak tanımlamıştır (Malcolm, 1999). Bosna-Hersek coğrafi konumu nedeniyle yüzyıllarca göç almıştır. Bölge, geçtiğimiz üç bin yıl boyunca, İliryalılar, Keltler, Romanlar, Gotlar, Macarlar, Avarlar, Slavlar, Türkler ve Yahudiler’in yerleştiği ya da istila ettiği bir bölge olmuştur (Tülücü, 2014).

Bölgenin ilk yerleşimcileri, Hint-Avrupa dili konuşan bir topluluk olan İliryalılar’dır. İliryalı yerleşimciler, Adriyatik denizinden Morava’ya, Arnavutluk’tan İstria’ya kadar batı Balkanlar’da yerleşmişlerdir. İ.Ö. ilk bin yıl sırasında ve özellikle ikinci yarısında bölgenin önemi giderek artmış ve sıklıkla gerçekleşen istilalar, ticaret, kültürel ve politik etkilere neden olmuştur (Lovrenovic, 2001).

İ.Ö. 1. ve 2. yüzyılda kavimler, ülkenin iç bölgelerine doğru genişledikçe, Romalılarla karşılaşmışlardır. 6. yüzyıl sonlarında ise Slavlar büyük bir topluluk halinde Balkanlar’a gelmişlerdir. Slavlar’ın bölgeye gelmesi, Bosna tarihinin doğal başlangıç noktası olarak görülmektedir. İ.S. 9. yüzyılda ise İliryalılar’ın yerleştikleri toprakların

kontrolü tamamen, Romalıların kontrolüne girmiştir. İliryalılar'dan bazılarının, zaman içinde Slav ırkına karıştıkları düşünülmektedir (Malcolm, 1999).

Batı Balkanlar'ın siyasi tarihi, 7. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar devam eden fetihler ve değişken ittifaklar nedeniyle karmaşık bir görünüme sahiptir. Bosna'nın büyük bir bölümü 8. yüzyıl sonu ve 9. yüzyıl başlarında Franklar tarafından ele geçirilmiş ve 870'lere kadar Franklar'ın denetiminde kalmıştır. 10. yüzyılda ise, Sırp Prensliğinin hakimiyeti altına girmiştir. Ancak 1019 itibariyle, Bizans İmparatorluğu, bölgedeki Sırp ve Hırvat hükümdarlarına, Bizans egemenliğini kabul ettirmiştir (Malcolm, 1999).

11. yüzyıl sonları, batı Balkanlar'ın tarihinde bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Sırplar daha doğuya doğru genişlemiş, Hırvat toprakları ve Bosna topraklarının bir kısmı Macar Krallığı denetimi altına girmiştir. Ancak, 1180'li yıllarda Bosna, Macaristan ve Bizans egemenliğinden kurtularak, bir süre bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür.

Bizans İmparatorluğu'na tabi olan Bosna-Hersek, 14. Yüzyılın ortalarında bağımsızlığını ilan etmiş ve Bizans İmparatorluğu ile ilişkilerini kesmiştir (Sedes, 1946'den Aktaran: Tülücü, 2014).

Bu dönemden itibaren Bosna'da yerel soylular sınıfının çekişmeleri ortaya çıkmış ve bölge bölünmüş ve feodal bir yapı hakim olmuştur. 1380'lerden itibaren, Osmanlı orduları, Sırbistan'a akınlarda bulunmaya başlamıştır. Osmanlı orduları 1386-1388 yılları arasında güney Sırbistan'ın büyük bölümünü ele geçirmiştir. Osmanlıların Bosna'ya akınlar devam etmiştir. Anadolu'daki karışıklıkların olduğu bu dönemde, Prens Lazar 1388'de Osmanlı ordularını yenilgiye uğratmış ve Bulgarlar, Bosnalılar, Eflaklılar ve Arnavutlardan oluşan büyük bir ordu toplamış ve 1389'da Kosova'da Osmanlılarla savaş yapılmıştır (Irklı ve Ersoy, 1995). 1389 Kosova Savaşı'nı Osmanlıların kazanmasından sonra Bosna-Hersek Kralı yerinde kalmış ve Osmanlı Devleti'ne vergi ödemeyi kabul etmiştir.

1.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

1463'te de bölgenin tamamı Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir. Hersek ise 1483'te Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmuştur. Bosna 1463'te fethedilmesinden sonra Rumeli Beylerbeyine bağlıydı, ancak Avusturya'ya karşı askeri bir önlem olarak 1580'de ayrı bir eyalet haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Bosna ve Hersek'in büyük kısmını kapsayan topraklarda, sancaklar kurmuştur. Bu sancaklar, Rumeli eyaletinin bir parçası durumundayken, 1580 yılında bu sancaklardan, Bosna eyaleti adıyla yeni bir eyalet oluşturulmuştur. Eyaletin merkezi Saraybosna olmuştur. Ancak Bosna'nın tamamının 1528'de Osmanlı Devleti'nin eline geçmesinden sonra, vilayet merkezi Banja Luka şehrine taşınmıştır (İnalcık, 2003).

Osmanlı döneminde, Bosna'daki gruplar etnisite yoluyla sınıflandırılmamış, dini etiketler altında kaydedilmişti. Bununla birlikte, 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başları itibariyle Bosna'da İslamiyet aşamalı olarak yayılmıştır. Bu, hem Anadolu'dan göçler yoluyla hem de Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçişler yoluyla olmuştur. Aynı dönemde, birçok Katolik de yaşadıkları yerleri terk ederek, Hırvatistan'ın ve Dalmaçya'nın Katolik bölgelerine göç etmiştir (Bosnavi, 1979).

Balkanlar'ın tarihinde nüfus hareketleri önemli bir yere sahiptir. Balkanlar'da yüzyıllar öncesinde başlayan nüfus hareketliliği Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Kosova ve Sancak bölgesindeki nüfusun Müslümanlaştırılmasına özellikle önem veren Osmanlılar, Boşnakları da Sancak bölgesine yerleştirilmiş ve bölgedeki nüfus yapısı daha da karışık hale gelmiştir. Bölgedeki etnik-dinsel çoğunluğun temellerini atmıştır (Tülücü, 2014).

On sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren, Balkanlardaki Ortodokslar arasında milliyetçilik düşünceleri yükselmesiyle bölgede isyanlar görülmeye başlanmıştır. Milliyetçiliğin yükselmesinde, Aydınlanma felsefesinin etkisi ve büyük devletlerin

bölgedeki çıkarlarının etkisi olmuştur. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi içindeki milletler arasındaki tartışmalı ilişkiler ve Osmanlı'nın siyasal yapısındaki reformların da etkisi olmuştur.
Bosna-Hersek'te de, 19. yüzyılın başından itibaren iç karışıklıklar ortaya çıkmıştır. İlk isyan, Osmanlı İmparatorluğu'nun yapmak istediği ıslahatlara karşı ortaya çıkmış ve 1826'dan 1832'ye kadar devam etmiştir. Bu isyan, Osmanlı İmparatorluğu tarafından bastırılmış ancak, 1836, 1837 ve 1839 yıllarında yeniden isyanlar başlamıştır (Kinross, 2008).

Tanzimat fermanının ardından yapılan düzenlemeler Bosna-Hersek üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Bu döneme kadar sosyal statü Müslümanların lehine olması ve toprakların büyük bir kısmının da Müslümanların elinde olması nedeniyle, düzenlemeler onların ayrıcalıklı durumlarına son verilmesi olarak algılanmış ve bu nedenle düzenlemelere karşı çıkmışlardır. Tanzimat ilkelerinin en önemlisi, verilen hakların bütün Osmanlılara eşit olarak uygulanması ve Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki bütün ayrımları ortadan kaldırmasıydı.

Küçük çaplı başlayan bu ayaklanmalar zamanla isyan biçimine dönüşmüş ve Osmanlılar tarafından Tanzimat'ın aşamalı bir şekilde uygulanması gerektiği anlaşılmıştır. Bosna beylerinin de bu isyanların ortaya çıkmasında ve genişlemesinde teşvik edici bir role sahip olduğu görülmektedir. Bosna-Hersek'te 1849'da yeniden isyanlar başlamıştır (Gölen, 2009).

Bosna-Hersek'te uzun süre devam eden Osmanlı yönetimi, 1875-1878 arasındaki son isyanlarla sona ermiş ve 1878 Berlin Anlaşması'ndan sonra da Balkanlar'da, Sırbistan, Romanya ve Karadağ gibi Ortodoks Hıristiyan gruplar bağımsızlıklarını kazanmıştır. Farklı etnik grupları barındıran bu yeni devletlerde, baskın olan etnik gruplar azınlıkta olan grupları asimile etmek ya da göçe zorlamak gibi yöntemlere başvurmuş ve homojen bir nüfus yapısı oluşturmaya çalışmışlardır (Karatay, 2002).

1.2.2. Avusturya-Macaristan Dönemi

Bosna, 400 yıl boyunca kaldığı Osmanlı hakimiyeti sırasında, ayrı ve kanunen belirlenmiş eyalet statüsünden yararlanmış ve bu özel statüsünü, Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası olarak da sürdürmüştür. Bosna kırk yıl boyunca, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. 1908'e kadar resmi olarak Osmanlı Hükümdarlığı altındayken, 1908'de Avusturya-Macaristan'ın bir parçası olan Bosna birçok dönüşüme sahne olmuştur (Lovrenovic, 2001).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosna-Hersek'te pozisyonunu güçlendirmeye çalışan bir politika izlemiştir. Bunun nedeni hem Bosna'yla ilgili özel ve yaşamsal çıkarlarının olması hem de Bosna'nın büyük bir ekonomik pazar ve market olanakları sunmasıydı. Ayrıca Rusya'nın Balkanlar'daki etkisini dengelemek, Sırbistan'ı izlemek ve doğuya doğru genişleme planları açısından da önemliydi. Avusturya yönetimi, Bosna'nın halen feodal ve geri kalmış yapısından dolayı, önemli bir süreç elde etmekte zorluk çekmemiş ve Bosna'da modernleşme birçok yaşam alanında hızlı bir şekilde yayılmıştır (Lovrenovic, 2001).

Avusturya-Macaristan işgali, Bosna-Hersek'teki etnik gruplar için farklı şekillerde algılanmıştır. Bölgede yaşayan Hırvatlar için, Hırvat topraklarıyla birleşme umudu yaratmış, Sırplar ve Müslümanlar ise Katolik monarşisinin güçlenmesinden endişe etmiştir (Bieber, 2006). Osmanlı döneminde bölgedeki en büyük grup Müslümanlarken, işgalden sonra Osmanlı İmparatorluğunun diğer bölgelerine göç etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yy sonuna doğru çökmeye başlamasıyla, Hırvat Katolik milliyetçiliği Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde kuzeye doğru, Sırp Ortodoks milliyetçiliği ise, doğuda özerk bir Sırp prensliğinin oluşturulması yönünde artmaya başlamıştır (Tülücü, 2014).

1.2.3. Tito Dönemi

Joseph Rudolph'a göre, Tito'nun kurduğu düzen, temelde üç bileşenden oluşuyordu. Birincisi, Tito'nun kendisi bir komünist rejimle, monarşinin yerini almıştı. İkincisi, Tito'nun Sırp hakimiyeti korkusunu azaltmak için tasarladığı, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ ve Makedonya'nın otonom cumhuriyetler olduğu federal yapıydı. Son olarak da, merkezde Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerde birleştirici olarak ülkeyi bir arada tuttuğu varsayılan çok uluslu Yugoslav Komünist Partisiydi (Rudolph, 2003).

1968'de, Sırbistan'ın Kosova bölgesinde güçlü milliyetçi hareketler ortaya çıkmış ve üç yıl sonra da Hırvat milliyetçiler Hırvatistan için daha fazla otonomi talep etmişlerdir. Bunun üzerine Tito 1974'de yeni bir plan yapmıştır (Rudolph, 2003). Bu yeni anayasayla Yugoslavya altı cumhuriyetten oluşan bir konfederasyona dönüşmüştür. Bunlardan birisi de Bosna-Hersek Cumhuriyetidir. Müslümanlar için bir 'ulus' olarak bu yeni statünün sonucu, onların, yönetimsel ve meşru pozisyonlar için rekabet eden Bosnalı Hırvatlar ve Sırplar'la birlikte, baskın bir grup olarak yer almaları olmuştur.

Tito yönetimi, aşırı milliyetçiliğe tolerans göstermemiş ve Bosna'daki halkların eski geleneksel hoşgörüsü devam etmiştir. Merkezi kontrol, Tito yaşadığı sürece devam etmiş, ancak Tito'nun 1980'de ölümü ve 1974 anayasasının da etkisiyle, Yugoslavya'nın politik olarak dağılmasında başlangıç noktalarından birini oluşturmuştur.

1.2.4. Yugoslavya'nın Dağılması

Birçok görüşe göre, 1980'lerin sonu itibariyle ekonomik durumun kötüleşmesi ve aşırı görüşteki politikacıların da bu durumu kötüye kullanmaları, Eski Yugoslavya'daki etnik çatışmanın yükselmesine katkıda bulunmuştur.

V.P. Gagnon'a göre, parti liderleri, yerel ve bölgesel elitler, milliyetçi entellektüeller ve bazı askeri liderler, 1980'lerin ortalarından itibaren ekonomik kriz baskısı ve demokratik reform ile pazar ekonomisi talepleri altında sıkışmışlar ve güçlerini koruyabilmek, reformist muhalifleri yenebilmek amacıyla, etnisite kavramını tanımlamak için şiddet içeren etnik karşılaşmaları provake etmişlerdir. Gagnon'a göre bu süreç, eski Osmanlı topraklarının politik alanlarındaki rekabet eden uzun dönemli bir mücadelenin bir parçasıydı. Gagnon, aslında Yugoslavya'daki Sırp elitinin iktidar mücadelesinin etnik gruplar arasında bir savaşa dönüştüğünü iddia etmiştir. Özetle Sırp elitler, halkın ekonomik ve demokratikleşme konusunda reform isteklerine karşı "etnisite" konusuna vurgu yapmış ve çatışmaların ortaya çıkmasında bu şekilde etkili olmuşlardır (Gagnon, 2006).

Gagnon'a göre, alternatifler olmasına rağmen, Miloseviç rejimi Yugoslavya'yı yeniden düzenlemek için şiddet kullanmayı seçmiş ve etnisiteyi kullanmış, dost/düşman ayrımı siyasi yaşamın merkezinde olmuştur. Sonuçta gruplar, radikal bir biçimde kutuplaşmış ve etno-bölgesel bir manzara oluşmuş ve gruplar, yeni demografik gerçekler oluşturma olanağı için mücadeleye başlamışlardır (Gagnon, 2006). Gallagher'de, devletin işlevsel olmayan yapısı ve 1980'lerde artan ekonomik sorunlarla başa çıkmada yetersizlik ve merkezi devletin zayıflamasının ülkeyi krize götürdüğünü iddia etmiştir (Filiz, 2015).

Yugoslavya'nın parçalanması hakkındaki görüşlerini Diana Johnstone Yugoslavya'yı parçalanmaya götüren, komünizmin çürüyüp çökmesi ile federal devletin çürüyüp çökmesi arasındaki etkileşim olur. Bu süreçte federalizm düşüncesi de tıpkı sosyalizm

düşüncesi kadar itibar kaybeder. Bu açıdan Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasındaki çarpıcı benzerlikler görünür sözleri ile belirtmiştir (Johnstone, 2004).

Dağılmanın ardından, ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı ile Slovenya ve Hırvatistan 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu durum Avrupa tarafında; Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olsa da, çatışmaların yoğunlaşması nedeni ile bağımsızlığını ilan eden Yugoslav devletlerin, yeterlilik kriterlerini sağladıkları sürece, bağımsızlıklarının tanınacağı açıklaması yapılmıştır.

1.2.5. Yugoslavya'nın Dağılması ile Ortaya Çıkan Devletler

Parçalanan Yugoslavya, Avrupa için Müttefik devletlerden yardım almadan ve Sovyetlerin işgaline uğramadan bağımsızlaşan tek ülke olarak değerlendirilmiştir.

Güney Doğu Avrupa'da doğal kaynaklar ve kültürel zenginliklerin çeşitliliği bölgenin statüsünü artırmaktadır. Fakat 1980'lerin sonlarında dünyada yaşanan gelişmelerle, meydana gelen rejim değişiklikleri ile hem demokrasiye hem de serbest piyasa ekonomisine geçiş yaşanmıştır. Rejim değişikliğinin hemen ardından ise yüzlerini Batı'ya dönerek, mevcut devletler sistemindeki yeni yerlerini almışlardır. Bölge ülkelerinin geçirdiği değişim ve dönüşüm sürecinde ABD ve AB belirleyici aktörler olarak ön plana çıkmış; IMF, Dünya Bankası ve NATO gibi uluslararası örgütler yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Hatzopulos, 2003). Gelinen noktada Balkan ülkeleri, 20 yıllık bir süreç içerisinde hem NATO ve AB üyesi olmuş veya üyelik yolunda ciddi mesafe kat etmiş, hem de dünya politik ekonomisinde önemli bir jeoekonomik geçiş yolu oluşturulmuştur.

Avrupa'nın ekonomik durumundan daha geri kalındığından çeşitli ekonomik yardımlar alınarak aradaki farkların kapanması için çalışmalar yapılmıştır. Ekonomik-sosyal verilerdeki değişimler, AB standartlarının yakalanmaya başlandığını gösterse de politik-sosyal yapıda bir ilerleme göstermiştir. AB'ye üyeliği, diğer Avrupa ülkeleri

ile aradaki mesafeyi kapatmak için sosyal politikaların vatandaşların lehinde genişletilmesi açısından etkisi olsa da, üyelik için yapılan zorunlu harcamalar ve kesintiler sosyal politikaların genişletilmesini engellemektedir (Günal, 2009).

AB üyeliği Güney Avrupa ülkelerinin sosyal politikalarını vatandaşlar lehine geliştirmede etkili olmuştur. Bu çerçevede bu coğrafyadaki ülkelerin Avrupa'ya zaman içerisinde daha çok uyun sağladıkları görülmektedir. Fakat hala Kuzey ülkeler ile aralarındaki yapısal farklılıkların ortadan kalktığını söylemek güçtür. Özellikle yaşanan küresel krizin etkilediği Güney Avrupa ülkelerinin, aradaki açığı kapatmaları noktasında diğer üye ülkeler ile ekonomik olarak etkileşimde olmaları ciddi önem taşımaktadır.

Bölge, siyasi coğrafya bakımından analiz edildiğinde; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye (Avrupa'da ki toprakları) Yunanistan (ana karası) ve 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan eden Kosova devletlerini kapsamaktadır (Nasuhbeyoğlu, 2008).

Tablo 1. Balkan Devletleri Yüzölçümleri ve Nüfusu.

	Ülke	Yüzölçümü km^2	Nüfusu	
1	Arnavutluk	28.748	3.619.778	2008 verileri
2	Bosna-Hersek	51.209	4.590.310	Temmuz 2008 verileri
3	Bulgaristan	110.910	7.262.675	Temmuz 2008 verileri
4	Hırvatistan	56.542	4.491.543	Temmuz 2008 verileri
5	Karadağ	14.026	672.000	2003
6	Kosova	10.887	2.126.708	2007
7	Makedonya	25.333	2.061.315	Temmuz 2008 verileri
8	Romanya	237.500	22.246.862	Temmuz 2008 verileri
9	Sırbistan	77.474	8.000.000	Tahmini
	Sancak/Sırbistan Toplam 8.687 km2 Sancak Karadağ	4.499 4.188	530.000	2002 verileri 353.350 Boşnak Müslüman, 176.650 Sırp-Karadağlı ve Arnavut
10	Slovenya	20.273	2.007.711	Temmuz 2008 verileri
11	Yunanistan	131.940	10.722.816	Temmuz 2008 verileri
	Batı Trakya	8.578	350.000	
	Toplam (1)	753.359	65.061.940	
12	Trakya (Türkiye)	23.764		
13	Toplam (2)	777.123		
14	Türkiye/Anadolu	790.814		
15	Türkiye	814.578		

Kaynak: Nasuhbeyoğlu, T. **Balkan Tarihine Genel Bir Bakış**, http://pusuladernegi.org/wp-content/uploads/balkan_tarihi.pdf, Erişim Tarihi: 01.07.2017.

1.2.5.1. Slovenya ve Hırvatistan

1991 yılında Yugoslavya'dan ayrılan Slovenya ve Hırvatistan, Sırbistan'ın kontrolündeki Yugoslav Milli Ordusu ile savaş içerisine girmek zorunda bırakılmıştır. Sırpların yoğunlukta olduğu bölgeler bu iki ülkenin elinden alınmıştır. Hırvatistan'daki Sırplar ayrı bir Cumhuriyet ilan etmesi üzerine yapılan referandum ile Hırvatistan'ın bağımsız olması gerektiği yönünde sonuçlansa da Sırbistan'ın kentleri kuşatması üzerine Avrupa Birliği tarafından Sırbistan'a ambargo koyulmuştur. 1992'de Bosna Hersek'in bağımsızlığının ilan edilmesi durumu ortaya çıkması ile Sırbistan'ın dikkatinin Bosna'ya çevrilmesi üzerine Hırvatistan'ın bağımsızlığı kabul edilmiştir (Filiz, 2015).

Slovenya'daki savaş ortamı Yugoslavya'nın dağılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Federe devletlere ayrılmaması için dışarıdan müdahale gerekmesi nedeni ile ülkelerin savaşı seçmesi ve Bosna'nın bölünerek Dayton Antlaşması imzalanması sonucunu getirmiştir. Slovenya, Orta Avrupa'nın daha gelişmiş devletlerine yaklaşma fırsatını yakalarken, Sırbistan saldırgan bir milliyetçiliğe doğru gerilemiştir (Crampton, 2007). Dayton Anlaşması'nda ise Hırvatistan, bölgede en gelişmiş ülkelerden biri olma şansı yakalayabilmiş, gerginlik ortamından kurtulup kaynaklarını yabancı ülkelere sunabilme amacıyla çalışmıştır.

1.2.5.2. Sırbistan ve Karadağ

Sırp lider Miloseviç Yugoslavya'nın dağılmasını Sırp milliyetçiliğini büyük ölçüde yayarak etkilemiştir. Bu süreçte Sırp-Karadağ federasyonu kurulmuş ve Hırvatistan, Bosna Hersek, Slovenya ve Makedonya bağımsızlıklarını ilan etmiştir. 1992 yıllarında Sırbistan ve Karadağ yeni bir federal cumhuriyet ilan etmiştir. Karadağ ise Sırbistan'a bağlı kalmayı tercih etmiştir. Sırbistan, Sırp kimliğini yaymak için, çaba sarf etmiştir

ancak Sırbistan'ın Karadağ Ortodoks Kilisesi'ni küçümsemesi ve ciddiye almaması, ayrıca nüfusun % 20'sinin oluşturan Müslüman nüfusun Sırp baskısına tepkisi Karadağ'ın bağımsızlığına destek veren Cukanoviç'i iktidara getirmiştir (Şenel, 2013). Avrupa, Sırbistan ve Karadağ'ın birlikteliğinden yana olarak 2003 yılında devletin adı Sırbistan Karadağ cumhuriyeti olmuştur.

1.2.5.3. Makedonya

Makedonya, Yugoslavya'nın dağılmasından endişe duymuş, zayıf ekonomisi için federal fonlara ihtiyacı olduğunu ve toprakları üzerinde tarihsel iddiaları bulunan komşularından korunması gerekmiştir. Makedonya, Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınmasının ardından Avrupa Birliği şartlarının karşılanabilmesi için derhal anayasal değişiklikler yaparak tanınma için Aralık 1991'de başvuru yapmıştır. Makedonya, 1991 yılında bağımsızlığı ile ilgili bildirge yayınlamıştır (Çelik, 2008).

Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte federal devletler bağımsızlığını kazanmaya başladıklarında 8 Eylül 1991 yılında Makedonya bağımsızlığını ilan etmiştir. Bulgaristan, Makedonya Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan ülke olmuştur. Makedonya ulusunun varlığını kabul etmeyen ama Makedonya Cumhuriyeti'ni tanıyarak Makedonların devletini kabul eden Bulgaristan, Makedonların gerçekte Bulgar olduklarını, Makedon dilinin aslında Bulgarcanın bir diyalekti olduğunu iddia etmiştir. Makedonya, bağımsızlığını ilan etmesinden itibaren, hem sivil ve demokratik bir toplum ve devlet felsefesinin hayata geçirilmeye çalışıldığı ideal bir laboratuvar hem de milli devlet ideolojisinin yerleştirilmeye çalışıldığı genç bir bağımsız cumhuriyet olarak tanımlanmıştır (Kut, 2005).

Makedonya'nın bağımsızlığa kavuşmasıyla birlikte, Arnavutlar etnik gerginliklere sebebiyet vermiş, 2001 yılında çatışmalara dönüşmüştür. 13 Ağustos 2001'de Ohri Anlaşması'nın imzalanmasıyla Arnavutlar, Makedonya'daki haklarının geliştirilmesi karşılığında ellerindeki silahları bırakmayı kabul etmiştir. Ohri Anlaşması'nın büyük

zaafı ise, Türk, Boşnak, Romen gibi Arnavut dışı azınlıkların hak ve çıkarlarını yeterli derecede dikkate almamış olması olmuştur. Makedonya nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Arnavutlar, Kosova'nın bağımsızlığını başından itibaren desteklemiştir (Aydoğmuş, 2009).

1.2.5.4. Kosova ve Bosna Hersek

1945-1990 yılları arasındaki soğuk savaş dönemi Tito'nun liderliğinde geçen Bosna-Hersek, Sovyetler Birliği'nin dağılması, ardından Yugoslavya'nın parçalanması üzerine savaş ortamının ortasında kalmıştır. Şubat 1992'de bağımsızlığını ilan eden Bosna Hersek Aşırı milliyetçi Sırpların saldırılarına maruz kalarak, soykırıma uğramaları sonucu Dayton Antlaşması ile sonlanan bir sürece girmişlerdir. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'e yönelik politikası bölgesel yaklaşım niteliğinde olmasından dolayı Bosna Hersek'in yerine getirmesi gereken şartlar olarak sıralanmıştır. Şartlar; dış ticaret politikasının geliştirilmesi, malların ve sermayenin serbest dolaşımı, Yüksek Temsilci Kurumu (OHR) ile işbirliği ve uluslararası mahkeme ile işbirliği şeklinde sunulmuştur (Mujezinoviç, 2007).

Kosova'nın Dayton Anlaşmasında yer almaması, 1998'de Kosova Savaşı'na sebebiyet vermiştir. 1999'da NATO'nun müdahalesi sonucunda Yugoslavya dâhilinde bırakılan Kosova bölgesine BM Barış gücü gözetiminde genişletilmiş özerklik tanınmıştır. Ayrıca NATO tarafından KFOR adlı askeri güç bölgeye yerleştirilmiştir. Özellikle 2005 yılından itibaren BM Genel sekreteri Kofi Annan bölgeye atanmış, bölge hakkında geniş bir rapor hazırlamıştır. Raporda Kosova'daki tüm halkların fikirlerinin ortaya konmasının savunulmuş olması üzerine bağımsızlık fikri yaratmasından dolayı Sırplar karşı çıkmışlardır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu [DEİK], 2011).

Kosova'nın uluslararası örgütlere katılması, anlaşmalara taraf olabilmesi adına süreç hızlandırılmış olup 2007'de Kosova Demokrat Birliği partisi galip gelmiştir. Bağımsızlık yanlısı olan hükümet 2008'in Şubat ayında Sırbistan'dan ayrılarak

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova'nın en büyük destekçisi olan ABD, Kosova'yı ilk tanıyan devlet olmuştur. ABD'den sonra Türkiye dâhil olmak üzere birçok devlet resmi olarak Kosova'yı tanımıştır (Dal, 2015).

1.2.6. Savaş 1992-1995

Bosna Savaşı, bölgenin totaliter yönetiminin ve kontrolünün çökmesiyle oluşan politik bir boşluk ve etnik gruplar arasında bölgenin kontrolüne ilişkin başlayan mücadele sonucu ortaya çıkmıştır (Tülücü, 2014).

Bosna'daki savaş, birbiriyle bağlantılı çatışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Güneydoğu Hersek'te bulunan Dubrovnik ve Karadağ sınırında ve Bosna'nın kuzeyinde ve Slovenya sınırında bulunan Hırvatistan'daki savaş tarafından etkilenmiştir. Sırp güçleri ve Yugoslav ordusu ile Hırvat güçleri arasında küçük çaplı çatışmalar başlamıştır. Savaş Nisan 1992'de Bosna'nın bağımsızlık deklarasyonundan sonra ise tırmanmıştır (Paris, 2004).

Komünizmin çökmesinden sonra yapılan ilk seçimlerin ertesinde, 1992 Ocak ayında Bosna'da bağımsızlık referandumu tartışılmıştır. 1992'deki bağımsızlık referandumunda, halen Yugoslavya'nın bir parçası olan Bosna'da, yapılan referandum seçimleri Bosna'nın etnik hatlar boyunca bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Müslümanlar ve Hırvatlar bağımsızlığı savunurken, Bosna'nın ayrılmasına karşıt olan Sırplar oy kullanmamışlardır. Sırpların boykotuna rağmen, referanduma katılan Bosnalılar'ın büyük bir kısmı bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Üç etnik grubun paramiliter grupları arasında aralıklarla devam eden çatışmalar, kısa sürede geniş ölçekli bir iç savaşa dönüşmüştür (Paris, 2004). Kısa dönemli ateşkesler olsa da, savaş 1995'in sonuna kadar devam etmiştir.

Savaşın başlangıcında, Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar arasında yapılan ittifak, Müslümanların merkezi bir cumhuriyeti, Hırvatlar'ın ise ayrılıkçı düşünceleri

savunması nedeniyle bozulmuş ve Sırp ve Hırvat liderler, Bosna'yı paylaşma görüşmelerine başlamıştır. 1993'ün başlarında Hırvat ve Müslüman güçleri arasında özellikle Mostar çevresinde ve Bosna'nın, Hırvatlar'ın yaşadığı bölgelerinde yeni bir çatışma başlamıştır. Bu savaş, 1994'de ABD'nin baskısıyla imzalanan Washington anlaşmasıyla sona ermiş, Boşnak-Hırvat toprak alanları oluşmuş ve Sırplara karşı birleşme stratejisi başlamıştır. Hırvat güçlerinin, Sırpların Hırvatistan'da ele geçirdikleri yerlerin büyük bir kısmının ve Bosna ordusuyla birlikte Bosna Sırp ordusunun kontrolünde bulunan birçok bölgenin ele geçirilmesiyle çatışma 1995'te sona ermiştir. Bu arada NATO, Saraybosna ve Srebrebica'da Sırplar'ın Müslümanlara karşı yaptığı kitlesel katliamlara yanıt olarak Sırp ordusuna ait yerleri bombalamıştır (Paris, 2004).

Kasım 1995'de ABD'nin Dayton (Ohio)'da yapılan müzakereler sonrasında, 14 Kasım 1995'te Paris'te, Sırbistan başkanı Slobodan Miloseviç, Hırvatistan başkanı Franco Tudjman ve Bosna yönetimindeki Alija Izzetbegoviç tarafından imzalanmıştır. Dayton Barış anlaşmasında, uluslararası bir barışı koruma gücü ve uluslararası sivil misyonun anlaşmanın uygulanmasını gözetlemesi karara bağlanmıştır (Bieber, 2006).

Dünya Bankası'nın raporuna göre Bosna'daki savaşta, yaklaşık 200,000 kişi yaşamını yitirmiş, 200,000'den fazla kişi yaralanmış ve 13,000 kişi de kalıcı olarak sakatlanmıştır (Tülücü, 2014).

1.2.6.1. Savaşın Bosna-Hersek Ekonomisine Etkileri

Dayton sonrası Bosna-Hersek ekonomisi çerçevesinde bir sürü mantıksız çözüm üretildi. Ana ekonomik yapıtların birleştirilmesi yerine, şu anda Bosna'da üç farklı ekonomik merkez vardır (Hırvatların, Sırpların ve Boşnakların). Bosna-Hersek serbest piyasa ekonomisi mühim önem taşıyor hem toplum için hem de ülkenin ekonomik gelişimi için.

Dünya Bankası tarafından koordine edilen Bosna-Hersek ekonomik yeniden yapılanma planı 3-4 yıllık bir dönemde 5,3 milyar ABD doları mali destek öngörmektedir. Bu miktarın, 1996 yılından 1997 yılına kadar en az 1,5 milyar doları kullanıldı. Plan yavaş yavaş ve birçok zorlukla yürütülmektedir; zorlukların çoğu içerden geliyor. Bu plan, Bosna-Hersek ekonomisinin bir piyasa ekonomisine doğru geçişi, özelleştirme, orta ve küçük ölçekli sanayi ve sık sık kamu denetimi ile yasal olarak uygun devlet yapılarının temellerinin üzerine şartlanmıştır (Poriç, 2012).

Hırvat ve Sırpların ortak olmayan siyasi ve ekonomi projeleri ve hedefleri Bosna-Hersek gelişmesini engellemektedir. Bosna-Hersek'in yeniden yapılandırılması, sivil toplumun gelişim ve restorasyonu, demokrasinin gelişmesi, ekonomik kalkınma olmayınca imkansız kalıyor. Bosna-Hersek'teki savaş sonrası dönemdeki ekonomik gelişmeler şu tablolardan görülmektedir:

Tablo 2. Sektörlere Göre 1994- 2010 Tarihleri Arasında Bosna Hersek'e yapılan Kayıtlı Doğrudan Yatırımlar.

Sektör	Yatırım Miktarı					
	Mayıs 1994-31.12.2007	%	Mayıs 1994-31.12.2008	%	Mayıs 1994-31.12.2009	%
Üretim	1,603,396	48.4	1,673,805	46.4	1,806,247	46.9
Bankacılık	383,445	11.6	420,601	11.7	447,422	11.6
Hizmet	128,222	3.9	135,644	3.7	141,341	3.7
Ticaret	206,255	6.2	311,731	8.6	366,128	9.5
Ulaştırma	766,138	23.1	768,220	21.3	785,224	20.4
Turizm	31,253	0.9	34,395	1	40,290	1.1
Diğer(500.000 Euro'ya kadar)	194,178	5.9	263,850	7.3	263,434	6.8
Toplam	**3,312,888**	**100.0**	**3,608,247**	**100.0**	**3,850,086**	**100.0**

Kaynak: Bosna-Hersek Ülke Bülteni, DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), Ağustos 2011.

Tablo 3. Bosna-Hersek İhracat-İthalatında Başlıca Ürünler.

İhracatında Başlıca Ürünler (%):	Maden cevheri (%18,9) , Mineral ürünler (%15,6) , Makine ve Mekanik Aletler (%11,2), Odun ve Odun Mamülleri (%7,1), Diğer (%42,2)
İthalatında Başlıca Ülkeler (%):	Mineral Ürünler (%16,2), Makine (%14,9), Gıda (%11,2), Metal Cevheri (%8,7), Diğer(%49)

Kaynak: Bosna-Hersek Ülke Bülteni, DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), Ağustos 2011.

Tablo 4. Bosna-Hersek İhracat-İthalatında Başlıca Ülkeler.

İhracatında Başlıca Ülkeler (%) :	Hırvatistan (%19,1), Slovenya (%18,6), İtalya (%16,9),Almanya (%13,4), Avusturya (%10,3), **Türkiye (%0,6)**
İthalatında Başlıca Ülkeler (%) :	Hırvatistan (%22,2), Almanya (%14), Slovenya (%13,5), İtalya (%11,9), Avusturya (%6,6), **Türkiye (%6,5)**, Macaristan (%5,7)

Kaynak: Bosna-Hersek Ülke Bülteni, DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), Ağustos 2011.

Dayton Antlaşmasından 15 sene boyunca kayıt dışı ekonomi ve yüksek işsizlik oranı Bosna-Hersek'in gerçeğidir. Yine de kitlesel toplumsal protestolar olmadı, çünkü muhtemelen Bosna diasporası her sene 3.2 milyar KM Bosna bankalarına 'enjekte' etmektedir (Tülücü, 2014). Dünya Bankası Uluslararası Göç Örgütü verilerine göre Bosna diasporasının ülkeye her yıl gönderdiği yaklaşık iki milyar ABD doları Bosna-Hersek GSYH'sinin yüzde 20'sini oluşturmaktadır (Poriç, 2012).

Bosna-Hersek'te en önemli sorunun, güvenlikten işsizlik ve ekonomik sorunlara doğru kaydığı yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır. Ülkede işsizlik oranı % 40 olarak açıklanmıştır. Ekonomik gelişme, eğitimin ve sosyal refahın gelişmesi, insanları aşırı yaklaşımlara daha az eğilimli hale getirebilmekte ve etnik çatışmanın yeniden ortaya çıkma ihtimalini azaltabilmektedir.

Ayrıca İsveç Uluslararası Gelişme İşbirliği Ajansının bir değerlendirme raporunda da, Bosna-Hersek'te birlikte yaşamanın ön koşullarından birinin ekonomik durumdaki bir iyileşme olduğu doğrulanmıştır (Bosna Hersek Ülke Raporu, 2015).

1.3. Dayton Antlaşması ve Sonrası

9 ayrı etnik kökenden ve üç ayrı dinden meydana gelmiş olan Yugoslavya, Avrupa Topluluğunun da etkisi ile Tito'nun ölümünden sonra parçalanarak Güneydoğu Avrupa olarak adlandırılan bir coğrafya halini almıştır. Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığı üzerine Yugoslavya kara kuvvetlerinin müdahalesi ve Almanya'nın ciddi anlamda Hırvatları desteklemesi ile Hırvat-Sırp çatışmasına zemin hazırlamıştır (Yenigün ve Hacıoğlu, 2004).

Sırp güçleri, Yugoslav ordusunun da desteğiyle Hırvat topraklarının yüzde 30 kadarının denetim altına almış, ülkenin güney, orta ve doğu kesimlerine yayılmaya başlamıştır. BM Kasım'da BM barış gücünü getirmede önkoşul olarak Hırvatistan ile Yugoslavya kuvvetleri arasında ateşkes yapılması için görüşmelere başlamıştır.

Bosna Hersek'i paylaşma konusu Sırbistan lideri Miloseviç ve Hırvatistan lideri Tujman arasında görüşülmüştür. Belgrat ve Zagreb yönetimleri Bosna Hersek'i ikiye bölmeyi ve bunun dışında kalan küçük toprak parçasını da Müslümanlara bırakmayı düşünmüşlerdir. Aliya Izzetbegoviç yönetimi, B-H cumhuriyetinin lideri olmasından dolayı Bosna'nın bölünmezliği ile ilgili kararlar ortaya koyarak bağımsızlık için 1992 Şubat'ında referanduma gitmeye karar vermiştir. Sırp tarafı ile anlaşma yapmak yerine uluslararası toplumun devreye girmesini amaçlamıştır. Izzetbegoviç uluslararası toplumun böyle bir müdahaleyle Bosna'yı savunabileceğini düşünmüştür (Ülger, 2003).

İç karışıklıklar Bosna'ya da etki ederek Sırp ve Hırvat çatışmasının tetiklemiştir. Sırplar ile Müslümanların çatışmaları yaşanırken, diğer bölgelere göre kanlı olaylar burada gerçekleşmekteydi. Diğer bölgeler bağımsızlıklarını ilan etmişken Boşnaklar Sırplar ile aynı çatı altında kalmak istememişlerdir. Bosnalı Sırpların buradaki amacı ise; Bosna'nın bağımsızlığını engelleyerek bu bölgenin Sırbistan'a bağlanmasını

sağlamak olmuştur. Fakat Izzetbegoviç 1992'de Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan etmiştir (Johnson, 1999).

Türkiye hemen bağımsızlıklarını tanımış, Bosna Hersek BM üyeliğine alınmıştır. Bosnalı Sırplar ise Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan ederek kanlı çatışmaları başlatmışlarıdır. Başkentlerinde gerçekleşen çatışmalar sırasında BM sadece ekonomik yaptırımlar ile geri dönüş yapıyordu. Ancak Sırplar 1993'te Büyük Sırbistan hayali ile Srebrenica'da yaptıkları katliamlar soykırıma dönüşmüş, Müslüman sivil halk yok edilmiştir. Bu olaylar karşısında NATO hava saldırıları ile karşılık vermiştir. Bu savaş etnik temizlik ve soykırım kavramlarını ortaya çıkartmış, ölen sayısının en çok Müslüman Boşnaklar olduğunu göstermiştir (Caplan, 2000).

AB'nin buradaki olaylarda sessiz kalması Sırpları daha da cesaretlendirmiştir. Ne var ki bu savaş Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının (AGSP) şekillenmesinde önemli role sahiptir. Avrupa Birliği'nin yakın coğrafyasında savunmuş olduğu ilkelere ters düşen bu durumun karşısında pasif kalması ve ortak bir strateji gerçekleştirememesi sonucu BM uluslararası Polis Gücü ile müdahalelerde bulunmuştur. Ancak Dayton Antlaşması imzalanmasıyla Avrupa Birliği Polis Misyonu (EUPM) görevi devralmıştır. Daha sonra barışı koruma görevi NATO'ya verilmiştir (Limon, 2013).

1.3.1. Dayton Sonrası Bosna-Hersek'in İdari ve Siyasal Yapısı

Dayton Barış Antlaşmasına göre Bosna-Hersek Devleti iki ayrı birimden (Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti) ve küçük bir özerk bölgeden oluşmaktadır; Bosna-Hersek topraklarının yüzde ellisine sahip olan Bosna-Hersek Federasyonu 10 kantona ayrılmıştır (Poriç, 2012). Bosna-Hersek Federasyonunda çoğunluk Hırvat ve Boşnak'tır. Sırp Cumhuriyeti'nde ise Sırplar çoğunluktadır. Brcko Distrikt ise hem Bosna-Hersek Federasyonu hem de Sırp Cumhuriyetine eşit olarak bağlanmıştır.

Bosna-Hersek Anayasasına göre, siyasal iktidar, üç iktidar merkezi arasında bölünmüştür. Bu merkezlerden biri, yetkilerini bütün ülke üzerinde ve bütün yurttaşlar bakımından kullanabilen federal yönetimidir. Bu yönetim biriminin, yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarını görecek temel organları (Federal Parlamento, Başkanlık, Bakanlar Kurulu; Anayasa Mahkemesi, Merkez Bankası) Anayasa'da belirtilmiştir (Uygun, 1999). Demek ki Bosna-Hersek Devleti'nin beş ortak kurumu vardır.

Bosna-Hersek Devletinin başında Başkanlık Konseyi bulunmaktadır. Başkanlık Konseyi üyeleri dört yılda bir Boşnak, Sırp ve Hırvatlar tarafından halk oylaması ile seçiliyor. Üçlü başkanlık sistemine göre sekiz ayda bir Başkanlık Konseyi başına başka bir üye geliyor (www.predsjednistvobih.ba, 2017).

Bosna-Hersek Parlamentosu iki meclisten oluşmaktadır; Meclislerden biri, 42 üyeli Temsilciler Meclisi, bütün ülke halkını temsil eder. Anayasa, bu meclis üyelerinin 2/3'ünün federasyon bölgesinden, 1/3'ünün Sırp Cumhuriyeti bölgesinden seçilmesini öngörmüştür. Diğer meclis, ülkenin üç kurucu halkının beşer üye ile eşit olarak temsil edildiği 15 üyeli Halklar Meclisidir. İki meclisin yasama prosedüründeki yetkileri eşittir (Uygun, 1999). Anayasa Mahkemesi Bosna-Hersek'in en yetkili yargı organıdır ve dokuz üyeden oluşmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri aracılığıyla gerçekleşen ve 1995'te Bosna savaşını sona erdiren Dayton Antlaşması, kâğıt üzerinde hâlâ çokuluslu olmasına rağmen, üç bileşen halkı arasında bölünmüş bir ülke yarattı. Bugün, Dayton Antlaşması'ndan 17 sene sonra Bosna-Hersek siyasi teoride oturmamış devlet olarak nitelendiriliyor, çünkü bağımsız, birleşik bir Bosna-Hersek devletinden bahsetmek imkansız görünüyor (Akkoyunlu, 2009). Bugünkü Bosna-Hersek hem istikrarsız hem de bölünmüş bir topluma sahiptir. Bu istikrasızlık sebeplerinin çoğu devlet yapısından, siyasetçilerden, ulusal siyasi liderlerden ve partilerden kaynaklanmaktadır. Ama en önemli sorunlar mevcut anayasasından ve devlet yapısından kaynaklanmaktadır.

Bosna-Hersek devleti iki siyasi birimden oluştuğu için ikisinin de anayasası vardır. Demek ki Bosna-Hersek'te üç anayasa var olmaktadır. Yıllar boyunca ne Sırp Cumhuriyeti'nin ne de Bosna-Hersek Federasyonu'nun anayasası Dayton

Anayasasıyla bütünleşmiştir. Yapılması gereken entite anayasaların Bosna-Hersek Anayasasıyla uyum sağlamasıdır (İbrahimagic, 1999). Şu anda devlet kanunları değil, entite kanunları üzerine ısrar edilmesi hem OHR hem de bazı yerli politikacıların mantığa aykırı bir davranıştır.

Dayton Anayasasına göre Bosna-Hersek'in tüm vatandaşları Bosna-Hersek topraklarında eşittir; teorik olarak hem Sırp Cumhuriyeti'nde oturan sakinler hem de Bosna-Hersek Federasyonu'nda oturanlar için aynı kanunun uygulanması lazım; teorik olarak bu doğru ama pratikte öyle değildir. Sırp Cumhuriyeti'nde oturan Boşnaklar ve Hırvatlar kanuna göre azınlıktır ve eşit değildir; Federasyonu'nda yaşamayan Sırpların durumu da aynıdır. Demek ki hem Sırpların hem Hırvatların hem Boşnakların insanî hakları kendi vatanlarında ihlal edilmektedir (Kut, 2005).

Dayton anayasası düzenlemeleriyle Avrupa'daki en karışık siyasal sistem getirilmiştir. Bosna-Hersek'in 14 anayasası var, 14 hükümet ve iki yüzden fazla da bakanlık mevcut. Bu kadar büyük ve bürokratik bir sistem Bosna-Hersek ve vatandaşlarının aleyhine işlemektedir. Bunun yanı sıra Dayton Anayasası çok karışık bir seçim sistemini de getirdi. Bosna-Hersek Dayton Antlaşmasıyla bölünmüş oldu ve zaman geçtikçe durum daha da kötüleşiyor. Hiçbir kimse Dayton'nun Bosna'ya barış getirdiğini inkar etmiyor ama Dayton'dan sonra Bosna sorunu sadece derinleştirildi.

OHR uluslararası örgütlerle milliyetçi olan siyasal liderler üzerine baskı yaparak, onların yerine daha ılımlı siyasetçilerin siyasal arenada başarılı olmalarını sağlamaya çalışmıştır. Böyle bir yaklaşımla uluslararası aktörler Bosna Hersek'i demokratik bir Avrupa devletine dönüştürmeye çalışmışlardır. Bu anlamda Bosna Hersek'te en etkili uluslararası aktörler olan Yüksek Temsilci Ofisi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı öne çıkmıştır (Numanoviç, 2011).

1.3.2. Dayton Sonrası Bosna-Hersek'te Bölünmüş Toplum

Dayton Barış Antlaşmasıyla sadece Bosna-Hersek devleti değil, Bosna-Hersek'teki toplum da bölünmüş oldu. Bunun en iyi örneği milli eğitim sistemidir; Bosna-Hersek'te devlet düzeyinde devlet kanunlarına göre düzenlenmiş ortak milli eğitim sistemi yoktur. Herhangi modern bir devlette lise diplomasının arkasından devlet, ondan sonra entite ve diploma verilen okulun yetkisi gelir (İbrahimagic, 1999). Bosna-Hersek'te ise entitelerin yetkisinin devletin etkisine üstünlüğü vardır.

Bosna-Hersek'teki eğitim siyasi partiler tarafından uygulanmaktadır: Bosna-Hersek'teki Hırvat eğitimi Zagreb'deki HDZ tarafından uygulanmaktadır; Sırp eğitimi Belgrat'taki SDS tarafından uygulanmaktadır; Boşnak eğitimi ise Saraybosna'daki SDA tarafından uygulanmaktadır (Poriç, 2012).

Eğitim sisteminde böyle bir durum doğal olarak kendi sonuçlarını direkt bölünmüş toplumuna yansıtmaktadır. 1990'larda milliyetçi akımlar temsil eden HDZ ve SDS şu anda Bosnalı Hırvatların ve Sırpların aldığı eğitimi direkt kontrol ederek Bosna Savaşını başlatan ideolojiyi yeni nesillere okutmaktadır (Hobsbawm ve Ranger, 1983). Böyle uygulanan bir eğitim sistemi yeni nesillere var olmayan Bosna kültürü ve geleneklerini öğretirken hem o topraklarda asırlar boyunca yaşayan multi etnik kültürü hem de Bosna'nın özünü öldürmektedir.

Bosna Savaşından sonra Bosna-Hersek toplumu büyük değişiklik yaşadı. Asırlar boyunca yan yana yaşayan komşular savaş yıllarında birbirine karşı bulundular. Dışarıdan gelen milliyetçi kışkırtmalar nedeniyle Bosna-Hersek toplumu bölünmüştür. Bir toplumun huzur ve refah içinde geliştirilebilmesi için ilk önce adaletin hâkimiyetin sağlamak lazımdır öncülünden başlarsak Bosna-Hersek toplumunun da adil hukuka ve yasalara ihtiyacı vardır. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü Bosna'nın bölünmüş toplumunun yeniden yapılandırılması için en etkili temel olabilir. Bunun yanı sıra Bosna'nın sosyal yapılandırılması için Bosna toplumunun ahlaki restore edilmesi önkoşuldur.

1.3.3. Dayton Antlaşması Neticesinde Bosna-Hersek'te Ortaya Çıkan Sorunlar

Bosna-Hersek teoride bağımsız, egemen bir devlettir. Gerçekteyse, Bosna-Hersek egemenliğin fiilen halk tarafından kullanılamadığı, toprak bütünlüğününse ancak uluslararası himayeyle bağımsızlığı pahasına muhafaza edebildiği bir devlet durumundadır.

Bosna-Hersek yirmi yılı aşkın süreden beri ateşkes sağlandığından şiddet görmeyen lakin eli kolu bağlı bir devlet konumunda varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır. Dünyadaki başkanlık, yarı başkanlık, parlamenter sistemler içinde hiçbirine benzemeyen, adeta onlarca parlamentonun olduğu ama yüzlerce mini başkanlık sistemi tarafından yürütülen ve en ilginci de toplamda ortaya çıkan melez yarı başkanlık sistemi havasında 'leopar desenli bir komiserlik' modeli mevcut. Bu kadar karmaşık ve birbirine bağımlı kantonların kendi içinde de başına buyruk davrandığı bir sistemsizlik sistemi bulunmaktadır (Hocaoğulları, 2015).

Bosna-Hersek Federasyonu, 10 ayrı kantona ayrılmıştır. Bu kantonlar nüfus yapılarına göre ''Boşnak yoğun (B)', 'Hırvat yoğun (H)' ve 'etnik olarak karışık (K)' kantonlar şeklinde oluşturulmuştur. Buna göre Federasyon bünyesinde 5 Boşnak yoğun, 3 Hırvat yoğun ve 2 karışık kanton bulunmaktadır. Bu kantonlar (Doğan, 2016);

- Una-Sana Kantonu/ Unsko-Sanski Kanton,(B)
- Tuzla Kantonu/(B)
- Posavina Kantonu/ (H)
- Zenica-Doboj Kantonu/(B)
- Merkez Bosna Kantonu/(K)
- Bosna-Podrinje Kantonu/(B)
- Hersek-Neretva Kantonu/(K)

- Saraybosna Kantonu/(B)
- Batı Hersek Kantonu/(H)
- Livno Kantonu/(H)'dur.

Devlet karmaşık bir yönetime sahip olmuştur. Dayton Barış Antlaşmasıyla (DBA) birlikte batılı devletler tarafından kurulan, etnisite esasına dayalı siyasal sistem işlememektedir. Sistem çıkmazlarla iç içe geçmiş durumdadır ve siyasal, ekonomik, sosyal, sağlık gibi sayabileceğimiz birçok alanda büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Geçtiğimiz genel seçimler sonrasında 15 aya yakın bir süre hükümet kurulamadı. Dünyada ender görülebilecek bir siyasi kriz yaşandı (Doğan, 2016).

DBA, o zaman için savaşın daha da ilerlemesini durdurduysa da bugün için başta AB'ye üyelik süreci olmak üzere Bosna-Hersek'i birçok yönden sekteye uğratan anlaşmadır. En önemli sorunlardan biri, anlaşmanın Sırp, Hırvat ve Boşnakları kurucu halk olarak kabul ederken bunun yanında nüfusun %3'lük bölümünü oluşturan Roman ve Musevilere temsil hakkı vermemesidir. Özellikle Bosna-Hersek'in AB'ye üyeliğinde tek olmasa da en önemli engel oluşturan sorunlar bu anlaşma kaynaklıdır (Türkeş ve ark. 2012).

DBA, devletin kurucu unsuru olarak Boşnaklar, Sırplar ve Hırvatları tanımlamıştır. Belirtilen toplulukların dışındaki etnik halklara cumhurbaşkanı seçilme hakkı tanımamıştır. Bu nedenle, Bosna-Hersek'te yaşayan azınlık mensuplarından Roman aktivist Dervo Sejdic ile devletteki Yahudi azınlığın temsilcisi Jacob Finci, anayasanın ve seçim yasasının azınlıkları cumhurbaşkanı seçilmekten alıkoyduğu gerekçesiyle 2006 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne başvurmuş ve mahkeme 2009 yılında verdiği kararla Bosna savaşını sona erdiren DBA çerçevesinde sadece Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Sırplar ve Katolik Hırvatların devlet başkanı olmasına izin veren anayasa maddesini değiştirmek isteyen Sejdic ve Finci'yi haklı bulmuştur (Türkeş ve ark., 2012).

2011 yılında Bosna-Hersek'in Sırp Cumhuriyeti bölümünde gerçekleşen trafik kazasında bir Sırp gazeteci yaralanmıştı. Tedavisi için gereken uygun kan Sırp Bölgesi'nde bulunamayınca gazetecinin Saraybosna'daki meslektaşlarının

girişimleriyle kısa zamanda bulunmuştur. Fakat bulunan kan, Boşnak ve Hırvatların yoğun olarak yaşadığı federasyon bölgesinde, yaralı gazeteci ise Sırp Bölgesi'nde olduğu için ciddi bir sorun baş gösterdi. İki parçalı devlette, bir taraftan diğerine kan göndermek için birtakım resmi prosedürlerin yerine getirilmesi gerekiyordu bu da vakit alacaktı. Saraybosna'daki gazetecilerin kanı transfer etmesiyle sonuca ulaşılabilmiştir. Bu ve bunun gibi benzeri en insani konularda bile Bosna-Hersek'teki yasal uygulamalar gayri insani olabilmektedir (Demirtaş, 2014).

Nitekim yakın bir dönemde sağlık reformu yasası uzlaşmazlık nedeniyle meclisten geçmeyince, yeni doğan bebeklere 4 ay süresince kimlik verilemediği gibi bu bebekler sağlık hizmetlerinden de yararlanamamıştır. Devletin bir türlü siyasal istikrara kavuşamaması ekonomik istikrarsızlığı da beraberinde oluşturmaktadır. Bürokratik zorluklar nedeniyle Bosna dış yatırımlardan büyük oranda mahrum kalmaktadır.

Bosna Savaşı'nın sona ermesinden bu yana yaklaşık 20 yıl geçmiş olmasına rağmen devletin kurucu unsurları olan Boşnaklar, Sırplar ve Hırvatlar arasında bölünmüşlük, güvensizlik, endişe ve rekabet varlığını sürdürmektedir. Devlet dış sınırları ortak, iç sınırları açısından gayri resmi olaraksa üçe bölünmüş bir devlet görünümündedir. Etnik yapı doğrultusunda şekillenen Bosna-Hersek toplumunda, devletin ve toplumun ortak değerlerinin ne olduğu konusunda bir görüş birliği bulunmuyor. Bosna-Hersek siyasi liderleri ise herkesin ortak çıkarına olan konularda bile uzlaşmakta zorlanıyor (Türbedar, 2014).

Üç kurucu halk arasında geçmişte yaşanan trajik etnik çatışmalardan dolayı tarafların birbirleri arasında tam anlamıyla güven oluşmadığından özellikle Sırp ordusunun Boşnaklara karşı etnik temizlik yürütmesinden dolayı taraflar arasında hükümet kurmak için uzlaşma sağlanabilmesi en önemli dönüm noktası olarak algılanmaktadır. Kurulan hükümetin sürdürülebilirliği ise ayrı bir sorun olarak devam etmektedir. Zira hükümet kurulsa bile taraflar arasında karar alma, uzlaşma sistemine göre olduğu için özellikle karar almalarda taraflar arasında uzlaşma sağlamak çok zor olduğundan tekrar siyasi kriz yaşanarak sistemde tıkanıklıklar yaşanmaktadır (Uğurkan, 2015).

2. BOSNA-HERSEK AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

2.1. Bosna-Hersek'in Yapısı

Bosna- Hersek, Balkanlar'ın her açıdan bir küçük versiyonudur. Bu sebeple devletin AB'ye dâhil olması hem Bosna-Hersek açısından hem de AB açısından kazanım olacaktır. Bahsedilen politikalar ve mevcut sorunlar neticesinde Bosna-Hersek hassas bir noktada durmaktadır. Burada meydana gelebilecek en ufak bir kıvılcım bu coğrafyanın üzerinde karabulutların dolaşması anlamına gelecektir. Tetikleyici bir etki neticesinde bölgenin devletleri ve yakın çevresi meydana gelebilecek olumsuzluklardan etkilenecektir. Unutulmaması gereken bir durum olarak Birinci Dünya Savaşı'nın ateşinin Bosna-Hersek topraklarından yayılmış olmasıdır.

2.1.1. Bosna-Hersek'in Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Yüzölçümü 51.129 km2 olan Bosna-Hersek, Avrupa kıtasının güneybatı, Balkan yarımadasının ise kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Kuzey ve batıda Hırvatistan, doğuda Sırbistan, güneydoğuda ise Karadağ tarafından çevrilidir. Güney ucunda doğal bir limanın bulunmadığı 20 km'lik bir kıyı şeridiyle Adriyatik Denizi'ne bakar. Toplam sınır uzunluğu, 1,538 km'dir. Bu sınırın, 932 km'si Hırvatistan ile 357 km'si Sırbistan ile 249 km'si Karadağ ile komşudur (Seyhan, 2007).

Bosna dağlık bir alana sahipken Hersek vadilerle yoğundur. Bosna'nın ortaçağda önce kendine has jeokültürel bir yapı, ardından devlet haline gelmesini sağlayan en önemli etken kuşkusuz coğrafi konumudur. Bosna etrafına göre oldukça yüksek ve dağlık bir devlettir. Bu yönüyle kesin hatlarla kuzeyindeki ve doğusundaki geniş düzlüklerden ayrılır. İki büyük ırmak, Sava ve Drina iki yönden onun kesin sınırlarını çizer. Aynı şekilde Dalmaçya düzlüğü ile Hersek sınırını denize paralel uzanan sıradağlar belirler (Karatay, 2013).

Bosna-Hersek, Balkanların kalbinde veya Huntington'un talihsiz tanımlamasıyla medeniyetlerin ayrışma ve çatışma hattı üzerinde yer alan farklı bir jeopolitiktedir. Bosna, Adriyatik kıyılarını kontrol edecek anahtar konuma sahiptir. Bosna-Hersek, toprakları tamamen Avrupa kıtasında bulunan Balkanların ortabatı/kuzeybatı kesiminde konumlanmış bir devlettir (Sancaktar, 2008).

Bosna-Hersek'in stratejik ehemmiyeti, sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle, Balkan yarımadasının stratejik değeri ile birlikte mütalaa edilmelidir. Burası genelde tarih boyunca çok çeşitli kavimlerin istilasına maruz kalmıştır. Balkan yarımadasının serhat bölgesi niteliğinde olan Bosna-Hersek, Güney Avrupa ve Balkan karakterinin birbirleriyle kaynaştığı karma bir kültür ve sosyal bir yapı sergiler (Seyhan, 2007). Bu devletin günümüzdeki diğer bir stratejik önemi ise, mevcut coğrafi konumundan ziyade, sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginliklerinden kaynaklanmaktadır.

Bosna-Hersek'in iklimi üzerinde etkili olan pek çok faktör bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri coğrafi konumu, genişliği, yeryüzü şekilleri ve ılıman Akdeniz'e yakınlığıdır. Bu yüzden Bosna-Hersek klimatolojik özellikleri bakımından çok renkli bir özelliğe sahiptir. İklim bakımından bir geçiş bölgesi özelliği taşımaktadır. Şöyle ki, burada hem Akdeniz, hem de karasal iklimin etkisi hissedilmektedir (Kondo, 2003).

2.1.2. Bosna-Hersek'in Siyasi ve Ekonomik Durumu

Yaklaşık 4 milyon nüfuslu Bosna-Hersek'te aynı anda en az üç Cumhurbaşkanı, 14 hükümet, 14 Başbakan, 15 Parlamento Başkanı, yaklaşık 150 Bakan, 1200 civarında Milletvekili, 2 Entite, 1 Özerk Bölge, 10 Kanton ve farklı ordu ve polis teşkilatları mevcuttur. Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi, üç kurucu halkı temsilen seçilen üç üyeden oluşmakta olup, Konsey Başkanlığı bahse konu üç üye arasında sekiz aylık dönemlerle rotasyon usulü değişmektedir. Bosna-Hersek Bakanlar Konseyi Başkanı (Başbakan) ise Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi'nin önerisi üzerine, Bosna-Hersek Temsilciler Meclisi tarafından seçilmektedir. Ana Devlet Parlamentosu ise Temsilciler Meclisi ve Halklar Meclisi olmak üzere iki kamaradan oluşmaktadır (Sandıklı ve Kaya, 2016).

Sosyal politikalar, makroekonomik politikalar, eğitim politikaları gibi politikaların devlet çapında yeterince yürütülemiyor olması, ayrıca var olan devlet kurumlarının yeterince işlevsel olamaması, bunun temel göstergeleri arasında sayılabilir. Bosna-Hersek'te uygun siyasi iklim olmadığı için, devlet bölünmüş olmaktan kurtulamamaktadır.

Bosna halklarının yaşadığı ekonomik sorunlar savaş nedeniyle katmerlenmiş olsa da aslında tüm Balkanlar ölçeğinde temel mesele aynı. Küresel ekonominin değişimine ayak uyduramayan, yeterince yabancı sermaye çekemeyen, küresel ekonominin çevresinde kalmaya mahkûm görünen yapıların adeta esiri olmak, sosyalist dönemde kurulmuş fabrikaların küresel rekabete dayanamayıp ya tamamen kapatılması ya da özelleştirilmesi durumu hâkimdir. Eskiyi reforme edemeyen, yeni teknolojilerin üretildiği ekonomik sistemlere de sadece tüketici olarak entegre olan yapılar, kendi ayakları üzerinde durmakta giderek daha fazla zorlanıyor.

Zaten Dayton Antlaşması, savaşan tarafların anlaşarak ortak irade içerisinde savaşı bitirdikleri bir içerikten ziyade başta ABD olmak üzere büyük güçlerin savaşı

sonlandırmak için dayattığı ve tarafların da mecburen kabul etmek durumunda kaldıkları bir antlaşmadır. DBA, savaşı ortaya çıkaran sorunları çözen ve barışı tesis eden bir antlaşmadan çok savaşın sebeplerini donduran bir anlaşmadır (Demirtaş, 2014).

Bosna-Hersek'te ekonomik durum savaştan sonraki tüm beklentilere ve AB yolunda yapılması istenen reformlara rağmen arzu edilen düzeye gelememiştir. Görece küçük bir ekonomisi olan Bosna-Hersek savaş sonrasında sosyalist dönemden kalan sanayi tesislerini dahi aktif hale getirememiş ve mevcut devlet ekonomisi savaş öncesi dönemi yakalayamamış durumdadır. Devletin en büyük sorunu olan işsizlikse Balkanlardaki en yüksek orandadır. Tüm ekonomiler için ticaret yaptığı komşusunun sağlıklı bir ekonomiye sahip olması büyük önem taşımaktadır. Ekonominin kötü durumu, yıllarca Bosna'daki halkın yanı sıra hem hükümet içindeki hem de dışındaki ekonomistlerin görüş alanının dışında tutulmuştur.

Ekonomik anlamda bölünmüşlüğün en önemli göstergesi, Federasyon ile Bosna Sırp Cumhuriyeti arasında ortak tek bir piyasa oluşumunun sağlanamamasıdır. Bosna-Hersek'teki siyasi belirsizlikler, yapısal reformlardaki aksak ilerleme ve gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin uygulanmasında yaşanan sıkıntılar, yabancı yatırımcıların yatırım uygulama konusuna temkinli yaklaşmalarına neden olmaktadır (Doğan, 2016).

2.1.3. Bosna-Hersek'in Sosyo-Kültürel Yapısı

Bosna-Hersek tarihsel süreç içerisinde, Doğu Roma, Batı Roma, Osmanlı ve Habsburg (Avusturya-Macaristan) imparatorluklarının nüfuz alanı içerisinde yer almıştır. Bu etki onun dinsel ve kültürel yapısına da yansımıştır. Neticesinde çok kültürlü-etnik ve dinsel yapılı bir Bosna-Hersek ortaya çıkmıştır (Uğurkan, 2015). Boşnaklar, Türk-İslam kültürünü benimseyip bu kültüre kendi yaratıcılıklarını da katarken, Sırplar Bizans ve Slav kültürünü, Hırvatlar ise Katolik Hristiyan kültürünü kabullenmişlerdir.

İspanya ve Portekiz'deki Musevilerin 1492 yılındaki büyük göçünden sonra, Bosna-Hersek kültürünün dördüncü unsuru olan Sephardic-Museviler de 1496 yılından itibaren bölgeye yerleşmeye başlamışlardır (Kondo, 2003).

Bosna-Hersek'in 1851 nüfus sayımına göre ise toplumun yüzde 44,40 Ortodokslar, 37,30 kısmın Müslümanlar ve yüzde 18,50 civarın ise Katolikler oluşturmaktaydı (Coric, 2016:26). Bosna-Hersek'in Avustrya-Macaristan yönetimine geçmesine kadar 19. asrın başlarında bu bölgede Osmanlı aleyhine çok farklı direnmeler ve isyanlar olmuştur. Bunlardan en önemlilerinden biri yeniçeri ocağının kaldırılması ve Bosnalılarla Arnavutların birleşmisi için başlatılan isyanlar olmuştur. Daha sonraları 19.yüzyılın ortalarına gelindiğinde çok önemli müslüman azınlıkların isyanına söz konusu olmamaktadır. Ancak 19. asrın ikinci yarısına gelindiğinde Rusya'nın doğu politikası da işleve sokulmasıyla gayri-müslimlerin yerel isyanları dikkat çekmektedir. Bu isyanlardan en önemlisi 1875-1878 yıllarında ortaya çıkan köylü isyanıdır ki, isyan Hersek'te başlamış ve doğu Bosna'ya, Makedonya'ya ve Buşlgaristan'a kadar yayılmıştır (Coric, 2016).

Daha sonra Rusya kısmında da görüleceği üzere, 1878 savaşını Osmanlılar'ın kaybetmesiyle Bosna-Hersek her ne kadar teknik olarak Osmanlı'da kalmış olsa da, yönetim fiilen Avustrya-Macaristan'ın eline geçiyordu. Bosna-Hersek'in nüfuzu ile ilgili bu dönemde önemli değişiklikler olmuştur. İşgal ile Osmanlı'ya göç eden müslüman azınlıklar olması ile birlikte isyanlar sonucu hayatını kaybedenler de olmuştur ki, bu da kaynaklar arasında nüfus sayımı bakımından farklılıkar göstermektedir. Şöyle ki, Hersek'in Karadağ'a verilen bölgesi ve Yeni Pazar hariç 1870 yılında Müslüman nüfus 695,000 olarak verilmektedir. 1879 Avustrya kaynaklarına göre ise Bosna-Hersek'te 449,000 Müslüman nüfusu vardır (Pinson, 1994:70-81).

Birinci dünya savaşının sona ermesi ile kurulan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı(1918-1945) ve sonrasında Yugoslav Krallığı döneminde(1929-1945) çoğunluk sırplardan oluşmakla birlikte kayde değer müslüman nüfusu bulunmaktaydı. I. Dünya savaşından sonraki ilk nüfus sayımına göre Bosna Hersek'te 1.890.440 kişi yaşamaktadır, bu sayı 10 sene sonra ise 2.323.555 kişi olarak kaydedilmiştir. Nüfusun dini azınlıklarına göre ise oranı bu dönemde Bosna-Hersek'te paylaşımı şöyle gerçekleştiği belirtilmiştir; 817.224 (43,2%) Sırp, 587.316 (31,1%) Müslüman ve 417.645 (22,1%) Hırvat yaşadığı belirtilmektedir (Coric, 2016:35).

İkinci dünya savaşından sonra her ne kadar kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti Bosna-Hersek'e diğer federal devletlerle birlikte eşit konumda olduğu kabul edilmiştirse de, Müslüman halkın kendi kimlikleri tam olarak kabul görmemiştir. İlk başlarda, Müslümanlar bu dönemde kendilerini Sırp Müslümanları 72.000, Hırvat Müslümanları 25.000 ve "neopredjeljen" (belirtilmemiş) 778.000 olarak ifade etmişlerdir. 1950 yıllarından itibaren yugoslav kimliğinin propagandasının başlanması ile, artık müslümanlar kendilerini belirtilmemiş yerine Yugoslav müslümanları olarak deklare ediyorlardı. 1953 yılında kendisini Yugoslav olarak deklare eden Müslüman sayısı 891.000 olarak belirtilmektedir (Coric, 2016:40). 1990'lı yıllarına gelindiğinde Bosna-Hersek'te diğer federaller gibi bağımsızlıktan yana olduklarını deklare etmişlerdi. Özellikle bu dönemdeİzzetbegoviç'in SDA'sı (Stranka Demokratske Akcije-Demokratik Hareket Partisi) önemli rol oynamıştır. Bazı başk azınlık müslüman partiler olmakla birlikte 1990 seçimlerinde İzzetbegoviç'in SDA'sı meclise 86 vekille en fazla yer kazanmıştır. Diğer gruplar ise şöyle sıralanmıştır, diğer Müslüman partiler 13 vekil, Bosna'daki Sırpların kurduğu milliyetçi SDS (Srpska Demokratska Stranka-Sırp Demokrat Partisi) Radovan Karaciç başkanlığında 72 vekil, ve Hırvat HDZ (Hrvtska Demokratska Stranka-Hırvat Demokratik Partisi) partisi ise 44 yer kazandı. Mecliste ise paylaşım toplam 99 Müslüman, 85 Sırp, 49 Hırvat, ve 7 Yugoslav vardı (Babuana, 2000:198).

2.2. Genel Olarak AB'nin Balkanlar Politikası

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra AT (Avrupa Toplulukları - daha sonra Avrupa Birliği adını almıştır), Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) Devletleri ile yoğun ilişkiler içine girmişlerdir. Bu devletlerin piyasa ekonomisine geçiş ve demokratikleşme hareketleri, AT Dışişleri Bakanları tarafından daha Sovyet sistemi çökmeden 1989 yılı başlarında desteklenmeye başlanmıştır. 1990'lı yılların başlangıcında Balkanlarda ortaya çıkan savaşlar, komünist yönetimin farklı uluslararasındaki tarihi husumetini sona erdirecek ortak bir kültürün inşa edilemediğini ortaya koymuştur (Doğan, 2016).

AB'nin soğuk savaşın sonrasında bölgeye yönelik politikalarını çok kabaca tarihlendirmek gerekirse; 1990'ları doğrudan müdahale, sonraki döneme oranla çok daha sert şartlandırma dönemi olarak betimlemek mümkündür. AB bölgede bağımsızlıklarını ilan eden devletlere demokratikleşme, piyasa ekonomisine geçiş, aralarındaki sorunları diplomatik yoldan çözmeye zorlayan Kopenhag ya da Badinter kriterlerini dayatmış, bunların yeterli olmadığı noktada da NATO ve ABD'nin de devreye girmesiyle müdahaleler gelmiştir.

Bu andan itibaren zaman içinde Balkanlı ulusların önüne Avrupa Anlaşmaları, AB ile tam üyelik için müzakerelere dair çeşitli kriterler (Kopenhag, Maastricht daha sonraları da Lizbon kriterleri) dayatılmıştır. AB'nin bölgenin bir kısmına yönelik İstikrar ve Ortaklık Politikası (İOP) izlemesi, bir kısmını da özellikle Rusya faktöründen dolayı hızla üye yapması ile bölgenin bir anlamda kaderi Brüksel'in inisiyatifine geçmiştir (Sakman, 2015).

AB'nin Balkanlarda uygulamış olduğu politikalar esasında iki temel görüş etrafında ele alınabilir. Bu görüşlerden ilki aynı zamanda bir sorunsallığı öne çıkarmaktadır. AB'ye göre coğrafi olarak bir Doğu Balkanlar ve Batı Balkanlar ayırımı mevcuttur. Doğu Balkanları (Romanya ve Bulgaristan) üye olarak içine almıştır. Batı Balkanlar, 1990'ların sonunda, Soğuk Savaş döneminin ardından türetilmiş bir terimdir ve şu devletleri kapsar: Arnavutluk, Bosna- Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Sırbistan ve Kosova (Sancaktar, 2008).

Batı Balkanlar ile sorun bitmemiştir. Bu kapsamda AB'nin siyasi ve askeri bir güç olmama veya olamama durumu hasebiyle, Balkanlara istisna olsa olsa ekonomik bir destek olma noktasında pozisyon alabilir. AB tarafından yürütülen diğer bir politika ise, Balkan Devletleri'ni üye olarak içine alacağını vaat etmesi ve bu şekilde sorunların kendiliğinden çözüleceği umudunu yaymaya çalışmaktadır (Dal, 2015).

Genel olarak bakıldığında AB'nin Balkan Politikasını oluşturan demokrasi söylemi aslında sadece devletlerin üyelik perspektifini geliştirmek için değil, üye olmasalar dahi mevcut sınırların daha güvenli bölgeler haline getirilmesini amaçlamaktadır. AB

üyesi devletlerden beklenen ortak değerler, normlar ve kolektif kimlik ile uyumlu görünüm arz etme yeteneğinin AB üyesi olmayan ama üyelik perspektifine sahip olan devletler tarafından da paylaşılması isteği AB'nin norm ve değerlerine adaptasyon süreci olarak değerlendirilebilir (Şekercioğlu, 2015).

2.2.1. Almanya'nın Balkanlar Politikası ve Bosna-Hersek

Almanya'nın Balkan politikası tarihsel aşamalar dikkate alındığında dört kısma ayrılabilir. Almanya'nın birleşmesi ve I. Dünya savaşına kadar olan dönem, Savaş sonrasında devam eden dönem ve Hitler Almanyası'nın Balkanları işgal ettiği dönem, II. Dünya savaşı sonrası dönem ve Almanya'nın birleşmesi Yugoslavya'nın parçalanması ve Almanların buradaki devletlere verdiği destek dönemi. Bu kısımda Bosna-Hersek krizini merkeze alarak, Almanya'nın Balkan politikasının bir incelemesi yapılacaktır.

Alman İmparatorluğu döneminde Balkanlar Almanya'nın dış politikasında birincil bölgelerden olmamıştır. Diğer bölgesel güçlerden, Avustrya ve Rusya imaparatorluklarından, farklı olarak bölgede hegemonya kurmak istememişlerdir. Almanya, Osmanlı'nın toprakları olan Balkanlar'da *status kvo*'nun kalmasını desteklemiş ve Avrupa'nın büyük güçleri arasında bu topraklar nedeni ile savaş çıkmasını engellemeye çalışan bir politika yürütmüştür. Bunun en açık örneği olarak 1877-8 savaşı sonrası Osmanlı'nın torpak kayıplarının yeniden değerlendirilmesi için çağrılan Berlin kongresinde Rusya ile Avustrya arasındaki rekabetin tırmanmasını önleyici savaşın çıkmasını engelleyen bir pozisiyon aldığı görülmektedir. Avustrya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı esnasında her ne kadar Avustrya'dan yana olmuş ve desteklemiş olsa da Almanya'nın Balkanlar politikası genel itibarıyla olası bir savaşın çıkmasını engellemek olduğu görülmektedir (Demirtaş-Çoşkun 2008:332-334).

Balkanlari, Savaş sonrası ve Ikinci Dünya Savaşı döenminde Alman Dış politikasında ikincil bir önem arzetmeye devam etmiştir. Politik önem arzetmemiş olmakla birlikte, ekonomik anlamada Almanya'nın Yugoslavya ve diğer bölge ülkeleriyle gelişmiş bir ekonomik ilişkileri olmuştur (Jelavich 1983:216-217). Dünya savaşı esnasında bölgeyle ekonomik bağlantıları olması nedeniyle, bölgeyi başka güçlere kaptırmak istemeyen Amanya, Yugoslavya, Arnavutluk ve Yunanistanı işgal etmiştir. Yugoslavya'da Sırplara karşı Hırvatları destekleyen bir politika izleyen Almanya, Sırp askerlere ve halka karşı amansız bir katliam yapmıştır (Demirtaş-Çoşkun 2008:333).
II. Dünya Savaşından sonraki dönemde Almanya'nın Balkanlar politikasında kayda değer bir değişiklik görülmemiştir. Balkanlar yine Almanya Dış politikasında ikincil bir bölge olmuştur. Stratejik konum itibarıyla önemli olmamakla brlikte ekonomik olarak ilişkilerde gelişmeler devam etmekteydi. Hatta Sosyalist Almanya'yı tanıdığı için diplomatik ilişkiler Batı Almanya tarafından kesilmiş olsa da ekonomik ilişkiler devam etmekteydi. Hatta Batı Almanya, Yugoslavya'nın en büyük üç ticaret ortağından biri olmuştur (Demirtaş-Çoşkun 2008:335).

Genel olarak soğuk savaş döneminde Bloklar arası mücadeleye göre Dış politikasını belirlemeye çalışmış, ekonomik ve sosyal ilişkileri ön plana çıkartmıştır. Özellikle, Yugoslavya Doğu Blokun'da yer almaması nedeniyle, Batı Almanya yeniden diplomatik ilişkileri kabul etmiş ve ekonomik alanda gelişmelere ikili işbirliğini devam ettirmiştir.

Almanya ve Yugoslavya arasındaki ilişkilerde gerilmeler Yugoslavya'nın parçalanması döneminde yaşanmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere Almanya katolik olan Hırvatistan ve Solovenya'nın bağımsızlığını desteklemeye başlamış, ve bu Sırbistan tarafından itirazla aynı zamanda Nazi dönemi politikasına benzetilmiştir (Demirtaş-Çoşkun 2008:335).

Başlangıçta AT, Yugoslavya'nın bütünlüğünü savunmuş olsa bile, Almanya'nın ısrarları sonucu Avusturya, Macaristan, Danimarka ve Izlanda Hükümetleri Hırvat ve Sloven Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını tanımış, aynı zamanda Sırpların askeri müdahle planlarına sert bir şekilde karşılık vermişlerdir (Vatandaş 2013:3-4). Bu iki devletin ardından Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kazanması ise savaşın çıkması ile

sonuçlanmıştır. Ancak Almanya bu iki devlete verdiği çabayı Bosna-Hersek için vermemiştir (Yıldız 1993:112-113).

Almanya, Bosna-Hersek konusunda liderliği ABD'ye kaptırmış, Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlığındaki net tavrını Bosna-Hersek için sergilememiştir. Bunun Bosna-Hersek'in karışık demografik yapısı ile olduğu gibi (Yıldız 1993:112-113), artan Alman nüfuzunun Almanya için dünya kamoyunda negativ bir imajın oluşmaya başlaması ile de ilişkilendirmek mümkündür. Almanya'nın yukselen nüfuzu Fransa ve İnglizler'de kuşkular uyandırmış ve bu kuşkuların zaman zaman 2. Dünya Savaş'ını hatırlattığı görülmüştür (Gümüş 2005:108).

Sonuç olarak Almanya Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanımak ve ikili ilişkileri geliştirmekle birlikte, krizin çözüme kovuşmasında ABD kadar aktif ve belirleyici bir rol oynamamıştır. Yalnız, NATO çerçevesinde "Barışı Koruma" operasyonunda yer alan Almanya, Kosova krizinde daha aktif bir rol oynamıştır (Vatandaş 2013:3). Soğuk Savaş ve sonrasında Alman dış politikasının temel dinamiklerinin süreklilik ve barışı koruma amaçlı olmuş, ikili ilişkiler ve ekonomik ilişkiler üzerinden nüfuz geliştirmeye çalışmıştır. Almanya askeri güç olarak görünmekten daha ziyade ekonomik güç olarak tanınmayı dış politikasının temeli olarak görmüştür (İnat 2009:6).

2.3. Dayton Sonrası Bosna Hersek ve AB İlişkileri

Dayton sonrası dönemde ABD ve NATO en aktif rolü üstlenmişlerdi. Ülkenin içindeki durumun hala istikrarsız olduğunun farkına varan ABD, Dayton Antlaşmasının askeri ve sivil hükümlerini uygulamaya koydu. Bu hükümlerin uygulanmasıyla Bosna içinde istikrarın sağlanması hedefleniyordu. AB ise savaş sonrası Bosna'daki duruma katkı sağlamak için Barış Uygulama Konseyini kurmuştu. Bu konsey çerçevesinde NATO ve ABD işbirliği ile Bosna'da barış misyonu üstlenecek olan askeri kuvvet SFOR gönderilmiştir. AB, bir de Bosna Hersek ile arasında ilişkiler kurması için AB Özel Temsilcisini Bosna'ya gönderdi (Smajiç, 2002).

Savaş sonrası dönemde Bosna Hersek'in yeniden yapılanması sürecinde AB önemli rol oynamıştır. ECHO programı kapsamında insani yardımlar yaparak, daha sonra PHARE ve OBNOVA programları kapsamında ciddi ekonomik yardımlar yapmıştır. 1992 ve 2002 yıllar arası AB Bosna Hersek'e toplam 2.16 milyar Euro yardım yapılmıştır (Numanoviç, 2011).

Bu yardımın Bosna yetkililer tarafından nasıl kullanıldığına dair net ve açık bir bilgi yoktur. Fakat bu yardımlar sırasında ülkenin üst düzey yöneticilerinin yolsuzluk yaptığına dair mahkeme kararları vardır. Bu yardımlar karşılığında AB, Bosna'dan insan hakları ve demokrasi alanında ilerlemesini talep ederken, verilen yardımı da bu şarta bağlamıştı. Dayton'dan sonra ilk üç yıl içerisinde AB entegrasyon süreci alanında fazla çalışma yapılmadı çünkü savaştan yeni çıkan Bosna Hersek'te daha çok ülkenin yeniden yapılanmasına ihtiyaç duyuldu (Hodzic, 2002). AB Bosna içindeki istikrarı en yüksek düzeye çıkartmaya çalışarak ondan sonra AB entegrasyonu sürecine girmeyi planlamaktaydı.

İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP) kapsamında AB, Bosna Hersek için 2000 yılında bir yol haritasını açıklamıştır. Bu belge içerisinde Bosna Hersek'in SAP'ın ilk aşaması ile başlayabilmesi için yerine getirmesi gereken yükümlülükleri sayılmıştır. Bu yükümlülükler içerisinde, insan hakları, hukuk devleti, siyasi, ekonomik ve demokratikleşme alanındaki reformların yerine getirmesini belirtmiştir. Bu yükümlülükler ancak 2,5 sene sonra Bosna Hersek Hükümeti tarafından yerine getirebilmiştir (Altmann, 2003).

AB Komisyonu 2002'den itibaren yayınladığı SAP raporlarında, Bosna Hersek'in reform sürecinin istenildiği düzeyde olmadığını vurgulayarak, bölgedeki diğer ülkelere göre reform hareketlerinde geri kaldığını açıklandı. SAP yükümlülüklerinin doğrudan Bosna Hersek'in merkez hükümeti tarafından yerine getirilmesi gerektiği AB Komisyonu tarafından talep edilmektedir (Numanoviç, 2011).

Tüm engellere rağmen Bosna Hersek, AB ile müzakere sürecini 21 Kasım 2005 yılında AB Konseyi'nin verdiği karar ile başlayabildi. Böylece bölgedeki tüm ülkeler arasında

AB ile müzakere sürecine en geç başlayan ülke olmuştur. Müzakere süreci içerisinde AB tarafından talep edilen polis reformunun gerçekleşememesinden dolayı 2008 yılında Bosna Hersek ile AB arasında müzakere süreci durma noktasına gelmiştir. 2009 yılında polis reformu alanında yapılan ilerlemelerin sonucu olarak Bosna Hersek müzakere süreci devam etmektedir.

2.4. Bosna-Hersek'in Olası AB Üyeliğinin Karşılıklı Yararları

2.4.1. AB Üyeliğinin Bosna-Hersek'e Yararları

Kasım 2003'te AB Komisyonu Bosna-Hersek'in İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalamak için gerekli koşulları karşılamaya hazır olup olmadığını değerlendiren bir "Fizibilite Çalışması" yapmıştır. Çalışma sonucunda bu ülkenin henüz ön koşulları karşılayamadığı belirtilmiştir. Hazırlanan raporda Bosna-Hersek için 16 öncelikli alan belirlenerek müzakerelerin başlamasının bu alanlarda kaydedilecek ilerlemelere bağlı olduğu ifadeleri yer almıştır. Haziran 2004'te ise AB bu ülke için ilk "Avrupa Ortaklığı" nın hazırlanmasına karar vermiştir.

Bosna-Hersek için, Mayıs 2005'te, "Avrupa Ortaklığı"nda belirtilen önceliklere yönelik bir "Faaliyet Programı" oluşturulmuştur. Komisyon 21 Ekim 2005'te, Bosna-Hersek'in, 2003'te yayınlanan "Fizibilite Raporu"nda belirtilen 16 öncelikli alanda ilerleme kaydettiğini belirterek Konsey'e bu ülke ile "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması" müzakerelerinin başlatılmasını önermiştir. Aynı yılın Kasım ayında Konsey bu ülke ile "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması"nın imzalanmasına yönelik müzakerelerin başlatılmasına karar vermiştir (Üçyıldız, 2006).

Ayrıca Komisyon tarafından Bpsna-Hersek için hazırlanan diğer bir "2005 Yılı İstikrar ve Ortaklık Raporuna" göre ülke, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve insan/azınlık haklarını temin eden kurumsal istikrarı oluşturma açısından ilerleme kaydetmiştir.

AB'ye üyeliği, Bosna-Hersek'in kaderini belirleyecek bir değişikliğin önemli bir adımdır ve aşağıdaki maddelerde belirtilen alanlarda ilerleme görüleceği öngörülmüştür (Recchia, 2007);

- Karmaşık yapının çözümlenmesi
- Büyümenin önü açılması
- Karar mekanizmalarının hızlandırılması
- Ekonomik alanda gelişme
- Toplumda sosyal yenilenme
- Çevre ve enerjide gelişme
- İhracat ve İthalatta gelişme
- Devlet reformlarında gelişme
- Bölgesel gelişme.

Siyasi Yararlar

AB ile bütünleşme süreci Bosna-Hersek'te ve yakın coğrafyada bulunan devletlerin kendi içerisindeki milliyetçi eğilimlerini kısıtlamakta ve itidalli hareket etmelerini sağlamaktadır. Demokrasi adına, bilhassa Bosna-Hersek, Sırbistan, Makedonya gibi bölge devletleri kazanımlar elde etmektedir. AB, aday devletlere parasal yardımın yanında bilgi transferi ve yatırım için teknik yardımda sağlamaktadır. Bu tarz destek ve işbirliği, politik açıdan AB üyeliğini destekleyen devlet kurumlarını, siyasi partileri ve sivil toplum kuruluşlarını da güçlendirmektedir (Kaya ve ark., 2013).

Bosna-Hersek'in AB üyeliği toplum tarafından devletin geleceği adına en önemli politik süreç olarak değerlendirilmektedir. Ancak, AB'ye ilk başvurunun olumsuz sonuçlanmasının ardından Bosna'dan AB birliği uyum süreci reformlarının yerine getirilmesi istenildi. Devletin mevcut idari yapısı reform sürecini sekteye uğratmaktadır. Bu noktada AB üyeliği Bosna-Hersek için 'olmazsa olmaz' nitelikte bir kader tercihidir. AB'ye üyeliğin Bosna-Hersek siyasetine en önemli faydası bu birbirinden bağımsız ayrı kantonları tek çatı altında toplayacağının garantisini

vermektir (Doğan, 2016). Bu bağlamda devletin parçalanmasına karşı AB üyeliğinin bir sigorta oluşturacağı herkes tarafından öngörülmektedir.

Bunlara ek olarak, AB'ne nihai olarak üyelik konusu, Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğü ile ilgili durumu daha belirleyici yapabilir. Ülkenin güvenliği ve bütünlüğü konusunda Avrupa Birliğine tam üyelik Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğü ve ülkenin geleceğinin korunması anlamına gelmektedir. Bosnalı Sırpların ısrarlı referandum dayatmalarına karşı Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği'ne üye olarak müzakerelere kabul edilmesi, ayrılıkçı taleplere karşı önemli bir cevap olmuş ve ülkenin geleceğini bir bütün olarak korunması açısından önemli bir adım olmuştur.

Diğer bir önemli faktör ise AB üyeliğine kabulü öncesindeki müzakereler, ülkede birçok standartların Avrupa Birliği standartlarına yükseltilmesi için reformların yapılması demektir. İlave olarak, tam üyelik sonrası ise bu standartların Avrupa Birliği tarafından korunması demektir ki, ükedeki demokratik yapıyı geliştirmesi açısından ise aynı zamanda Yugoslavya döneminden taşınan Sosyalist hukukun ve Dayton anayasasından başlayarak ortaya çıkan sistem karışıklığının sadeleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi açısından Bosna-Hersek için çok faydalı olabilir.

Mesela, "2005 Yılı İstikrar ve Ortaklık Raporu"na göre ülke, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve insan/azınlık haklarını temin eden kurumsal istikrarı oluşturma açısından ilerleme kaydetmiştir. Ancak, hükümetin tam bir sorumluluk alabileceği, kendi kendini yöneten bir devletin oluşturulabilmesi için daha fazla çaba harcanması gerekmektedir. Yasama ve yürütme organlarının etkililiklerinin artırılması, devlet kurumlarının görevlerini düzgün bir şekilde yerine getirmelerini sağlayacak yeterli donanım kazanmaları ve devletle Federasyonu oluşturan yönetimler arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Ülkede etkili kamu hizmetlerinin sağlanmasına yönelik çabaların artırılması da önemlidir. Raporda ayrıca, yargı sisteminde olumlu ilerlemelerin kaydedildiğinden ve ülkede yargının bağımsız hale getirilmesine yönelik düzenlemelerin yapıldığından söz edilmiştir.

Yukarıda belirtilenler Bosna-Hersek'in AB üyelik sürecinde kazandığı birtakım yararlardır ki tam üyelik ile birlikte bu yararlar daha da sağlamlaştırılacak ve ülke daha

sağlam temellere sahip olacak ve AB hukuki normları ile korunmuş olacaktır. AB tam üyeliği ise, Bosna-Hersek'in toplumsal ve siyasal yapısını dikkate aldığımızda Bosna-Hersek'in beka sorununa en iyi çözüm olarak gözükmektedir.

Ekonomik Yararlar

Avrupa Birliği 28 devletten oluşan ekonomik ve siyasi bir birliktir. AB'nin ekonomik hedefi; mal, hizmet ve kişilerin serbest dolaşımını tek bir Pazar altında toplanarak Avrupa uyumuna hazırlamaktır. Bu doğrultuda birçok devletten geri kalmış Bosna-Hersek ekonomisi AB üyeliği ile birlikte normal standartlara çıkarılması ve devletteki işsizlik sorunun çözüleceğine inanılmaktadır.

Bosna-Hersek üyelik süreci boyunca ekonomik sahada, sadece ekonomik altyapının temeli atılmakla kalınmamış olacak, AB fonlarından yararlanılmasının önünün açılması, devlet ekonomisine dışarıdan yüz milyonlarca avroluk hibelerin gelişi, Bosna-Hersek ekonomisinin yeniden dirilmesinde ve Bosna-Hersek'in kendisini toparlamasında hayati önem taşımaktadır.

Yine "2005 Yılı İstikrar ve Ortaklık Raporu"na göre ülke komşu ülkelerle yapıcı işbirliği sağladığı belirtilmiş ve bu kapsamda bölgesel "Serbest Ticaret Anlaşmaları"nın da tam olarak uygulanması gereğinin altı çizilmiştir. Bu ön görülen düzenlemeler Bosna-Hersek'in komşuları ile genellikle Avrupa Birliği üyeleri ve diğer komşuları ile daha kolay ticari imkânları geliştirmesine yardımcı olacaktır. Her ne kadar, "Komisyon Raporu"na göre, Bosna-Hersek'te pazar ekonomisi ilkelerinin işletilmesi konusunda çok fazla yol alınamamış olduğu belirtilmiş ise de, AB ile gelişen bu ilişkiler ve AB'nin ülkedeki gelişmeleri sürekli yakından takip etmesi ülkenin gelecekteki ekonomik gelişmesi için önemli ölçütlerdir.

Rapor'da ülke ekonomisinin rekabetçi güce kavuşması için çok çaba gerekli olduğu belirtilmektedir. Ülkede makroekonomik istikrarın sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması, özelleştirmenin hızlandırılması ve hükümetin ekonomiye müdahalesinin azaltılması şartı belirtilmiştir. "Avrupa Standartları"na uyum konusundaki yapılan bu

gibi reformlar genel olarak Bosna-Hersek ekonomisine önemli katkıları olduğu tartışılamaz.

Bosna-Hersek'in en büyük ticari ortağı AB'dir. Bu ülke 2000 Yılından beri AB'nin oluşturduğu "Bağımsız Ticarî Tedbirler"den yararlanmaktadır. Bu imkân Bosna-Hersek'in ihracat kapasitesini geliştirmesini desteklemektedir. AB, Bosna-Hersek'teki savaşın bitmesinden bu yana ülkeye çeşitli programlar kapsamında toplam 2 milyar Avro tutarında yardımda bulunmuştur. Bosna-Hersek'e 1995-2004 yılları arasında PHARE, CARDS ve OBNOVA programları kapsamında yapılan mali yardımın tutarı yaklaşık olarak 1.15 milyar Avro dolayındadır. 2001 yılından bu yana Bosna-Hersek'e sağlanan mâli yardımların temel kaynağı CARDS Programı'dır. Bu program kapsamında sağlanan yardımlarda "Avrupa Ortaklığı" belgesinde belirtilen öncelikli alanlar temel alınmaktadır. Bu ülke için belirlenmiş öncelikli alanlar: "Demokratik İstikrar", "İyi Yönetim ve Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi", "Ekonomik ve Sosyal Gelişim" ve "Topluluk Programlarına Katılım" dır. Bosna-Hersek için daha önce hazırlanan "Avrupa Ortaklığı" Ocak 2006'da güncellenmiştir.

Görüldüğü üzere AB üyeliğinin Bosna-Hersek için ekonomik yardımların dışında daha büyük pazarın tam üyesi olmakla beraber geniş ticaret serbestliğini de kazanmış olucak. Aynı zamanda bir çok ekonomik ve siyasal reformları da gerçeleştirmiş olucak ki, bu da Bosna-Herse'in gelişmesine destekleyenfaktörlerdir.

Sosyo-Kültürel Yararlar

Bosna-Hersek'in AB üyeliği yolunda getireceği yararlardan biriside bölgedeki bütün etnik grupların üzerinde uzlaşabileceği sosyo kültürel yapıya en uygun zeminin psikolojik olarak AB üyeliği olduğunu belirtilmektedir. Bosna-Hersek, AB'ye üyelik hazırlıklarında, yapısal dönüşüm için gereken cesareti ve psikolojik zemini yakalama fırsatı bulacak ve gerekli acil adımları atmaya başlayacaktır. Bu sebeple, devletin bütünlüğünü sürdürerek gelişmesini sağlayabilmesi için ihtiyacı olan sosyo kültürel yapının motivasyonu ve psikolojik olarak rahatlaması AB üyeliği ile güçleneceği öngörülmektedir.

Bilindiği üzere Bosna-Hersek üç etnik gruptan oluşmaktadır ki, bunların arasında da birbirlerine hatırlanılmaması gereken tarihi geçmiş vardır. Bosna-Hersek'te siyasi yapı da bu üç etnik grup arasında dış müdahelenin sonucu olarak kurulabilmiş ve bekası yine dış güçlere bağımlı olarak kalmaktadır. Bu bağlamda, AB üyeliği Bosna-Hersek içinde etnik çeşitliliği birbirlerine karşı hoşgörülü bir duruma getirebilir. AB'nin çok kültürlü yapısı Bosna-Hersek için bir örnek olarak bu etnikler arasındaki düşmanlığı hafifletip işbirliğini ve karşılıklı hoşgörünün gelişmesine yardımcı olabilir.

İlave olarak AB çatısı altında olmak, Bosna-Hersek'teki etnik yapıların birbirini yönetmeyi tehlike olarak algılamasını önleyebilir. Sonuçta, AB etnik ve dini ayrımcılıları önlemede demokratik ve eşit haklar açısından Bosna-Hersek için bir rol model olabilir. Aynı zamanda, etnik grupların adaletinin AB tarafından kontrol edilmesi algısı aralarındaki düşmanlık ilişkilerini hafifletip birbirilerini yönetme isteğinin hırslarının önlenmesine yardımcı olabilecektir. Devlet bütcesinin eşit paylaşılması ve etniklerin herhangi bir ayrımcılığa uğramıyacağı algısına sahip olmaları gruplar arasındaki kaynaşmayı geliştirebilir.

2.4.2. Bosna-Hersek'in Üyeliğinin AB'ye Yararları

Siyasi Yararlar

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte AB üyelik kriterlerinin belirlenmesi bir gereklilik olarak ortaya çıktı. Bu amaçla, Avrupalı liderler 1993 yılında Kopenhag Kriterleri'ni belirledi. Bu kriterler; politik, ekonomik ve birlik mevzuatının kabulü olmak üzere üç başlıktan ibaret olup, açık, zımni veya dolaylı herhangi bir şekilde dine atıf yapmamaktadır. AB'nin bir Hristiyan Kulübü değil, bir değerler sistemi olduğunu savunanlar da temel olarak bu kriterlerden hareket etmekte ve bu kıstasları sağlayan herhangi bir Avrupa Devleti'nin birliğe üye olabileceğini savunmaktadır (Uslu, 2012).

Avrupa Birliği Balkanlar'daki işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi üzerinde önemle durmaktadır. İyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel işbirliği kapsamında AB'nin inisiyatifi ile gerçekleştirilen Bosna-Hersek - Hırvatistan ve Bosna-Hersek - Sırbistan üçlü danışma mekanizmaları oluşturulmasıyla bölgede barış istikrar ve refahın pekiştirilmesi sağlanmakta, diğer yandan Balkanların daha istikrarlı hale gelmesine çaba göstermektedir (Doğan, 2016).

AB, Bosna-Hersek'e siyasi ilişkilerin dışındaki alanlarda da destek ve yardım sağlamaktadır. Ekonomi, kültür, ortak tarihi miras, eğitim, askeri ve güvenlik gibi pek çok alanı kapsayan bu yardımlar ilgili Bosna-Hersek Devleti tarafından ikili anlaşmalar çerçevesinde ve dayanışma ruhu içerisinde gerçekleştirilmektedir. Böylece AB balkanlarda huzur barış ve refahı hedeflemekte, buda AB'nin devletlerarası siyasi ilişkilerine önemli yönde katkı sağlamaktadır (Doğan, 2016). Nüfusunun % 40 oranının üzerindeki kesimi Müslüman olan bir devletin AB'ye katılması 'kıtada bugün geçerli olan Avrupalı karşısında Müslüman dikotomisi ortadan kaldırılıp Avrupalı Müslüman sentezi yaratılabilir (Numanoviç, 2011).

Eğer Avrupa, 21. yüzyılda dünyada barış, istikrar ve güvenliğin teminatını oluşturacak Avrupalı Müslüman sentezini ideal olarak benimseme basireti gösterirse, Avrupa bütünleşme hareketi kaybettiği heyecan ve canlılığı yeniden yakalayabileceği gibi küreselleşen dünya koşullarına ayak uydurma kapasitesine de kavuşacaktır.

Ekonomik Yararlar

Bosna-Hersek, eski Yugoslavya zamanında devletteki zengin maden rezervleri nedeniyle madencilik ve ağır sanayi alanlarında yoğunlaşmıştı. Bosna-Hersek, 1992-1995 yıllarındaki savaştan önce sanayi altyapısı kuvvetli bir devletti. Devlette önemli sanayi kolları (demir çelik, savunma sanayii, çimento, soda, kâğıt, alüminyum, uçak yedek parçaları, rafineri, ağaç ve orman ürünleri) mevcuttu ve toplam istihdam ve üretimin yaklaşık % 50'si bu sanayilerce karşılanmaktaydı. Savaştan önceki dönemde Bosna-Hersek'teki üretim faaliyetleri temelde Yugoslavya'nın iç pazarının karşılanması üzerine kuruluydu (Bosna Hersek Ülke Raporu [BHÜR], 2015). Orta ve

uzun vadede AB'nin desteği ve etkisiyle birlikte Bosna-Hersek yeniden bir sanayi devleti haline gelebilir. Bulunduğu coğrafi konum üretim ve pazarlama açısından son derece mühim bir yerdedir.

AB, bilindiği gibi dünyanın en gelişmiş devletlerinin yer aldığı büyük bir örgüttür. Bu örgüttün finansman kaynakları ve bütçesi, kuşkusuz, Bosna ekonomisi ile ölçülemez derecede büyüktür. Yalnız, yeraltı ve yerüstü kaynaklarıyla iş gücü bakımından büyük potansiyele sahip Bosna-Hersek, AB ekonomisine birçok fayda getirecektir. Turizm alanında da Avrupalı Devletlerle yarışır bir düzeyde olan Bosna-Hersek, muhtemel bir üyelikle, AB içinde Balkanlarda en fazla turist çeken devletlerarasında yer alacaktır.

Sağlık turizm, doğa turizmi ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış tarihi öneme sahip alan turizminde de başı çeken Bosna-Hersek'in, AB'ye, bu anlamda büyük katkılar sağlayacağını söylemek gerekir. Ayrıca sahip olduğu genç nüfus ve kalifiye iş gücü sebebiyle de AB içindeki iş gücü sorununa yardımcı olacak olan da Bosna-Hersek olacaktır. Artan genç nüfusuyla yaşlanan Avrupa'nın devlet ve özel sektörlerdeki iş gücü açığını da çözebilen devletlerarasında Bosna-Hersek de olabilir.

Enerji sektörü Bosna-Hersek'in geleneksel olarak en güçlü sektörleri arasında yer almakta olup, devletin enerjiye bağımlı Avrupa pazarlarına yakınlığı da göz önüne alındığında gelişim olanakları ve yatırım açısından kayda değer potansiyel ve fırsatlar barındırmaktadır. Bosna'da enerji sektörünün ana bileşenleri olarak kömür, elektrik, petrol ve doğalgaz gösterilebilir (BHÜR, 2015). Kömür, hidroelektrik enerjisi ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı olarak planlanacak projeler vasıtasıyla gerek mevcut tesislerin genişletilmesi gerekse yeni üretim tesislerinin inşası ile AB bu devletten ucuz enerji temin edebilir.

2.5. Bosna-Hersek'in AB Üyeliği Önündeki Engeller

Bosna-Hersek'e Haziran 2013 tarihli Selanik Zirvesi'nde diğer Batı Balkan Devletleri'yle birlikte potansiyel aday devlet statüsü verilmiştir. Bosna-Hersek ile AB arasında 2008 yılında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmış, Bosna-Hersek'in Şubat 2015'de reform önceliklerini ortaya koyan belgeyi kabul etmesinin ardından, 16 Mart 2015 tarihinde gerçekleştirilen AB Dışişleri Bakanları Konsey toplantısında söz konusu anlaşmanın yürürlüğe girişi onaylanmıştır. 1 Haziran 2015 tarihinde İstikrar ve Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Anlaşma ile Bosna-Hersek'in AB'ye üyelik başvurusu yapmasının önündeki önemli bir engel aşılmıştır (Doğan, 2016).

Bosna-Hersek merkezi hükümet düzeyinde bir üçler devleti görünümü verir. Her müdürlüğün bir müdürü, mutlaka iki yardımcısı bulunmalıdır. Yoksa işler yürümez, derhal kopma noktasına gelir. Öte yandan üçlerin üzerinde anlaşabildiği tek şey, hiçbir şeyde anlaşamadıkları hususudur. Bu kısır döngü uluslararası toplumun Bosna'da en çok şikâyet ettiği sorunlardan biri olduğu halde bir türlü aşılamamıştır. Üçler sistemi ekonomik anlamda bütçeyi alabildiğine kabartırken, birbirine taban tabana zıt görüşler nedeniyle herhangi bir konuda bir sonuca ulaşmayı neredeyse imkânsızlaştırır (Dede, 2016).

Bosna-Hersek'in AB üyeliğini geciktiren ve eksik görülen önündeki en büyük engeller; hukukun üstünlüğü, örgütlü suçlar ve yolsuzlukla mücadele, kamu yönetimi reformu ve sosyoekonomik reformlar gösterilmekte AB üyeliği yolunda bu eksiklerde ilerleme sağlaması gerektiği gözlenmiştir. Üyelik başvurusu değerlendirilirken bu eksiklerin giderilmesi ve Sejdic-Finci kararının uygulanmasına özel olarak dikkat edileceği belirtilmiştir. İfade ve basın özgürlüğü alanında geriye gidiş endişe uyandırmaktadır ve buda Bosna-Hersek'in AB üyeliği yolundaki en büyük engellerden birisi olarak gösterilmektedir. Diğer bir önemli engel iste AB tarafından yapılan

anlaşmaya göre Bosna'nın İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nı Hırvatistan'ı içerecek şekilde kabul etmesi önem taşımaktadır.

AB yolunda diğer bir büyük engel polis teşkilatının yeniden yapılandırılması ve anayasa reformudur. Bosnalı Sırp yetkililerin kendi bölgesindeki polis teşkilatının yetkilerini devlet düzeyine devretmesine karşı olmalarından kaynaklanmaktadır. DBA gereğince herhangi bir reformun gerçekleştirilmesi için Bosna-Hersek Parlamentosu'nda her kurucu milletin onayının alınması gerekmektedir. Çünkü kurucu her milletin (Boşnak, Sırp, Hırvat) reformları veto etme hakkı mevcuttur (Mujozinoviç, 2007). Bosna-Hersek Cumhuriyetinin AB'ye katılımına engel diğer faktör ise devletin 3 ayrı etnik grubun oluşturduğu karışık siyasal yapısından dolayı ekonomik olarak kendini geliştirememesinden kaynaklanan işsizlik sorunudur.

2.6. Bosna-Hersek ve NATO

Bosna-Hersek, Savaş sonrası hem yaralarını sarmak hem de uluslararası topluma entegre olmak amacıyla AB'ne üyelik durumunda olduğu gibi, NATO üyeliğine de önem vermiştir. Bu nedenle, AB üyelik süreci için yaptığı reformların benzerlerini NATO üyelik sürecinde de yapmıştır. Fakat etniksel yapı NATO sürecinde de Bosna-Hersek için sorunların temel nedeni olmuştur.

Dayton Antlaşmasından sonra Bosna Hersek kendi ülkesel sınırları içerisinde bulunan askeri güçler üzerinde hiçbir yetkiye sahip değildi. Dayton sonrası dönemde Bosna Hersek'te üç ordu vardı; Sırp Cumhuriyeti Ordusu (VRS), Hırvat Savunma Konseyi (HVO) ve Bosna Hersek Cumhuriyeti Ordusu (Numanoviç, 2011).

Bu üç orduyu, devlet düzeyinde tek bir komuta kontrol sistemi altına almak şarttı. Bu üç ordu tek bir komuta altında birleşecekti ve tek bir Bosna-Hersek Ordusu olacaktı. Bu orduda, etnik kimlik prensibi kullanılarak bir denge sağlanacaktı. Böyle bir dengenin kurulması ile hiçbir etnik grup, bir başka etnik grup üzerinde üstünlük

sağlayamayacaktı (Limon, 2013). Devletin kontrolü altında olmayan üç ordu, Bosna Hersek Devletinin egemenliğine zarar vermektedir. Uluslararası toplum, Bosna Hersek'in kendi ordusuna sahip olmasının artık zorunlu olduğunu görmüştür. Bunu yapabilmek için savunma reformu yapmanın şart olduğu görülmüştür.

Dayton Anayasasının işlevsizliğine rağmen Bosna Hersek birkaç alanda reform yapmayı başarmıştır. Bu zamana kadar Bosna Hersek'te yapılan en büyük reform savunma alanında yapılan reformdur. Bosna Hersek'in Avrupa-Atlantik entegrasyonlarına başlamak için savunma reformu bir önkoşul olarak konulmuştur. Entegrasyon süreci kapsamında Barış için Ortaklık programına katılım, Avrupa-Atlantik entegrasyonları yolunda ilk adımı temsil etmektedir. Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı 2001 yılında, Avrupa-Atlantik güvenlik organizasyonlarına tam üye olarak katılmaya karar vermiştir. Bu amaca ulaşmak birçok reformun yerine getirilmesine bağlıdır. NATO'ya katılabilmek için Bosna Hersek'in devlet düzeyinde Savunma Yasası çıkarması gerekiyordu. Ayrıca, üç etnik orduyu tek bir komuta altına almak şarttı. Devlet düzeyinde Savunma Bakanlığı kurulması NATO üyeliği için bir koşuldu. Dayton Barış Antlaşmasına göre Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile tam işbirliği sağlamak da şartlar arasındaydı (Dal, 2015). Savunma alanındaki reformların yerine getirilmesinden sonra Bosna Hersek 29 Aralık 2006 yılında Riga'da, Barış için Ortaklık programına katılma daveti almıştır.

NATO'ya üyelik süreci için Bosna Hersek Yüksek Temsilcisi Pddy Ashdown tarafından Savunma Reformu Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon tarafından savunma sistemine ilişkin yetkiler entite düzeyinden devlet düzeyine aktarılmıştır. 2006 yılının Ocak ayına kadar savunma konusundaki tüm yetkiler Bosna-Hersek Savunma Bakanlığına transfer edilmişti. NATO'ya üyelik sürecinde başarılı bir şekilde tamamlanan savunma reformu iki önemli noktayı kapsamıştı: Bosna-Hersek Devleti organlarının kontrolü altında tek bir savunma sisteminin inşası ve askeri güçlerin yeniden yapılandırılması ile Bosna-Hersek Devleti'nin savunma alanındaki amaca ulaşmasının sağlanması.

Başarılı bir şekilde gerçekleştirilen savunma reformu, Boşna-Hersek'in NATO'ya üye olması yolunda atılan çok önemli bir adım olmuştu. Başarılı olan bu reformların

sonucu olarak da Bosna-Hersek, 29 Aralık 2006 tarihinde Letonya'nın başkenti Riga'da NATO'nun Barış için Ortaklık (BiO) programına katılma hakkı kazanmıştır. Barış için Ortaklık Programına katıldıktan sonra Bosna Hersek savunma alanında reform yapmaya devam etmiştir ve NATO ülkelerinden büyük bir destek görmüştür.

Bosna-Hersek, BiO faaliyetleri kapsamında özellikle afet ve insani yardım operasyonlarına destek olarak asker göndermişti. Mühendislik ve teknik desteğin yanı sıra Bosna-Herseke bazı birimlerde de destek verilmişti. İlaveten, Bosna-Hersek, NATO jetlerinin Tuzla, Mostar, ve Banja Luka havaalanlarını kullanmaları için bütün koşulları sağlamıştı. Bosna-Hersek NATO'nun Afganistan'daki "Barışı Koruma" misyonuna da subaylarını yollayarak ilk deneyimlerini yaşamıştı (Hadzovic, 2009).

Bosna-Hersek'in reformlardaki önceliklerini yerine getirmesi sonucu, NATO ülkeleri, 3 Nisan 2008 yılında Bosna Hersek'i Yoğun Diyalog programına davet etmişlerdir. Bu program kapsamında Bosna Hersek, siyasal, askeri, iktisadi ve güvenlik konularında ilerleme sağlanmıştır (Numanoviç, 2011).

Ayrıca, Bosna-Hersek 22 Nisan 2010 tarihinde Estonya'nın başkenti Tallin'de, Türkiye'nin de büyük çabaları sonucu NATO Üyelik Eylem Planı'na (Membership Action Plan-MAP) kabul edilmişti. Her ne kadar MAP Bosna-Hersek'in ne NATO'ya tam üyelik için verilmiş bir söz ne de herhangi bir askeri tehdit olduğunda NATO tarafından savunulmak için bir taahhüt olmasa da, NATO ve üyelerinin siyasi, ekonomik, güvenlik konularında destek ve yasal reformları sağlamak için yardım amacı güttüğü bir yardım programı olması hasebiyle, Bosna-Hersek için ihtiyacı olan siyasi sorunları çözmek ve köklü reformları gerçekleştirmeye yardım eden faydalı bir adım olmuştur.

NATO, Bosna Hersek'te bir sağduyu ortamı kurup, toplumların sakinleşmesini sağlayabilecek bir bağ kurabilir. Bütün partiler Bosna-Hersek Devleti'nin gelecekteki yapısı hakkında güvensiz hissetmektedirler çünkü Bosna'da etnikler arası büyük bir gerilim mevcuttur. NATO, MAP programıyla Bosna-Hersek'teki tüm taraflara güven duygusu verebilir.

Bosna-Hersek tam bir NATO üyesi olduktan sonra kendi egemenliğini etkili bir şekilde koruyabilecek ve Balkanlarda barışı sağlamasında garanti olacaktır. NATO'ya üye olmakla birlikte Bosna-Hersek, uluslararası alanında kendi pozisyonu inşa etme fırsatını da bulmuştur. NATO'ya üye olmak Bosna Hersek'in ekonomisine büyük bir katkı sağlayacaktır. Yatırımcılar, yatırım yapmak için güvenli ülkeleri tercih etmektedirler. Bosna-Hersek NATO'nun tam üyesi olduktan sonra yatırımcılar açısından da güvenli bir bölge olacaktır.

3. RUSYA'nın BALKANLAR VE BOSNA-HERSEK POLİTİKASI

3.1. Çar Rusya'sının Balkanlar Politikası

Rusya, Büyük Petrodan (Keleş, 2008:123) miras kalan sıcak sulara inme planını 18 ve 19. Yüzyıllarda da devam ettirmiştir. Bu politikanın gerçekleşmesinde ilk engel Osmanlı Devletiydi. Rusya Karadeniz'in hem Doğusunda hem de Batısında Osmanlı Devleti ile rekabet etmektekteydi. Özellikle, Rusya'nın kutsal toprak olarak gördüğü ve Ortodoksluk için çok önemli bir konuma sahip olan İstanbul'u ele geçirme rüyasını gerçekleştirmek için Rusya'nın Balkanlar politikasının önemi ortaya çıkmaktadır (Aydın 1996). Rusya, Osmanlıyı yenme planı için yalnız kendi askeri gücüyle değil, hem Avrupa devletleri ile ittifak kurarak hem de Balkanlar'daki Slav topluluklarını Osmanlıya karşı ayaklandırarak hedeflerine ulaşmak istiyordu.

Genel olarak, Rusya ve Osmanlı'nın birbiriyle en fazla savaşan iki ülke olduğu bilinmektedir. 19. yüzyıl boyunca Rusya ile Osmanlı'nın karşı karşıya geldiği ve savaşlarının gerçekleştiği esas bölge de Balkanlar olduğu bilinmektedir. Rusya Osmanlı'yı Avrupa'dan yıpratıp atmak için Balkanlarda hem Yunanlara hem Sırplara ve hem de Bulgarlara destek olduğu bilinmektedir.

Ruslar'ın Balkanlar'da ki etkileri bölgede yaşayan halkla etnik ve dini yakınlıkları ile açıklanabilir. Rusya Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlıdır. Balkan halklarının bir kısmı, özellikle Sırplar, Yunanlar, Bulgarlar, Romenler ve Makedonlar Ortodoks olarak bilinmektedir. Ruslarla zikredilen toplumlar arasında dini kimlik yakınlığı ve

ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, 19. yüzyılda, Ortodoks Balkan halkaları Rusya'yı kendilerini Osmanlı imparatorluğundan kurtarılmaları yolunda en iyi müttefik ve ağabey olarak görmüşlerdir. Buna ilave olarak, Rusya'nın Balkan politikasının gelişmesinde etnik kimlik de önemli rol oynamaktadır. Bilindiği üzere, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin çoğu halkı gibi, Rus halkı da Slav'dır. Birinci Petro zamanından Balkan halklarının etnik kimliği önemsenmiş ve bu doğrultuda gerekli politikaların yapılması için ilk adımlar atılmıştır. Ancak, Çar Rusyası'nın Slavizim, daha bilinen adıyla Panslavizm, 19. yüzyıl boyunca Rus dış politikasının en önemli unsurlarından birisi olmuştur. Kırım savaşı (1853-1856) sırasında Avrupa ve Osmanlı tarafından sıkıştırılan Rusya, Panslavizmi politik bir malzame olarak Balkan halkları ile ilişkileri geliştirme amacı ve Avrupa'da kendisine bağlı halklar oluşturma için araç olarak kullanmıştır (Progonati 2015:108).

Rusya'nın kontrolu altında gelişen Panslavizm'in başlıca üç amacı vardır (Karal 1977:58):

1- Doğuya doğru genişleme ve Rus emperyalizmini geliştirmek.
2- Rus çarlığında yaşıyan çeşitli halkları asimilasyon siyaseti ile Ruslaştırmak.
3- Rusya dışında, özellikle Osmanlı ve Avustrya-Macaristan imparatorluklarında yaşayan Slav topluluklarını Rusya'ya bağlamak.

Panslavizm'in Rus siyasetinde belirleyici rolu Kırım savaşından sonraki dönemi ihate etmiş ve bu Çar Rusyası'nın dağılmasına kadar devam etmiştir. Panslavizmin en önemli temsilcilerinden biri Nikoly Yakovlevic Danilevskiy çalışmalarıyla bu ideolojinin yol haritasını çizmiştir. 1869 yılında kurulan Zarya (safak) adlı dergide, Rusya'nın Slavcılık ve Avrupa karşısındaki vazifelerini belirten makaleleri yayınlanmıştır ki, bu yazılar 1871 Rusya ve Avrupa (Rossiya i Evropa) adıyla kitap olarak basılmıştır. Basılmasıyla büyük bir yankı uyandıran kitap, Panslavizmin İncili veya bir çeşit anayasası haline gelmiştir. Merkezi İstanbul olacak olan Büyük Slav İttifakı veya Rus Slav Birliği Adryatik Denizi'nden Büyük Okyanus'a, Kuzey Denizi'nden Ege Denizi'ne kadar olan bölgeyi kapsıyacak aşağıdaki devletlerden oluşması planlanmaktaydı (Kurat 1953:263-266).

1- Galiçiya, Bukovina ile Macaristan'ın Rutenlere meskun kısımları, Slav Birliği'nin ağabeyi olan Rus çarlığına verilecek.
2- Çek-Moravya-Slovakya Devleti.
3- Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (1918'de kurulan Yugoslavya).
4- Bulgar Krallığı (Rumeli ve Makedonya dahil).

5- Romanya (Eflak ve Buğdan ile Slav ahalisi olmayan Bukovina kısmı), Tuna mansıbı ve Dobruca Rusya'ya verilecektir.
6- Yunanistan (Rodos, Girit, ve Kıbrıs dahil).
7- Macaristan Kırallığı (Ruslara ve Çeklere verilmeyen kısmı).
8- Istanbul Eyaleti (Rumeli ve Anadolu, Çanakkale Boğazı, Gelibolu yarımadası ve Bozcaada dahil).

Her ne kadar, Rusya Panslavizm siyaseti ile Osmanlı ve Avustrya Macaristan'a önemli kayıplar vermelerine muvaffak olsa da, herşey Rusya'nın istediği gibi sonuçlanmamıştır. Öncelikle, belirtilmesi gerekir ki, Panslavizm göründüğü kadar bütün slav halklarının desteklediği bir ideoloji değildir. Şöyle ki, Polonya, Slovenya ve Hırvatlar bu ideolojiyi dini kimliklerinden dolayı benimsememişlerdir. İsmi zikredilen üç devletin halkı katolik olduğundan Rusya ile aynı safda yer almamışlardır. Bu anlamda Rusya'nın Panslavist siyaseti esasen Osmanlı içinde uygulanabilmiş ve Balkanlar'da önemli toprak kayıplarına neden olmuştur. Ayrıca, hem Slav hem de Ortodoks olan topluluklar ise Rusya'nın Ruslaştırma siyasetinden hoşnut olmadıkları için, Panslavizm Rusya'nın askeri gücü ile Avusturya-Macaristan'ın ve Osmanlı'nın yok edilmesi ve yıkılması pılanına dönüştürülmüştür (Armaoğlu 2003:492-493).

Balkan devletleri ve özellikle de Bosna-Hersek için dönüm noktası 1877-1878 Rus Osmanlı savaşı olmuştur. Savaş sonucunda yapılan Aya Stefanos anlaşmasıyla Sırbistan, Karadağ ve Romanya Prenslikleri Osmanlı'dan bağımsız hale gelmiştir. Bulgaristan Osmanlıya bağlı kalmış olsa da, Osmanlı'nın yönetime müdahele hakkı olmamıştır ki, nihayetinde 1909 da Bulgaristan da bağımsızlığını kazanmıştır. Rusya ve Slav kardeşliğinin bu kazanımları Avrupa ülkelerini rahatsız etmiş, özellikle Almanya ve Avustrya-Macaristan 1878 Berlin kongresinde anlaşmanın şartlarını yeniden yapılandırmışlardır. Nüfusu Müslüman olan Bosna-Hersek'in idaresi Avustrya'ya bırakılmış, Bulgaristan Balkan dağları ve Tuna nehri arasına sıkıştırılmıştır. Berlin kongresinden en rahatsız olan ülke ise Sırbistan olmuştur ve Bosna-Hersek'in ilhakı Avustryaya verilmiştir (Uludağ 2011:168).

Balkanlar'da gelişmekte olan kutuplaşma Alman-Avustrya ve Rusya-Sırp ittifakını doğurmuştur. Ayrıca, Panslavizmin sonucunda Rusya için en yakın devlet olarak Sırbistan kabul edilmiştir (Keleş 2008:133). 20. yüzyılın başlarındaki kutuplaşma

rekabet ve savaş durumuna getirip çıkarmıştır. Rusya ve Sırbistan, Bosna-Hersek'i Adryatik denizine çıkmak için vazgeçilmez toprak olarak kabul ediyorlardı. Nihayetinde, Avustrya 1909'da Osmanlı'yla anlaşarak Bosna-Hersek'i tamamen kendi otoritesine bağlamıştır (Bodur 2013:86). Bu durum Sırbistan ve Avustrya arsındaki rekabeti ve anlaşmazlığı artırmış ve Birinci Dünya Savaşının da bu iki ülke arasındaki anlaşmazlık sonucu ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Böylelikle, Çar Rusya'sının Panslavizm doktrini altında Balkanlara yönelik olan siyaseti başarıya ulaşmış ve her nekadar bu Rusya'nın parçalanmasına sebep olan Dünya savaşına kadar varmış olsa da, Balkanlardaki Slav halkarı kendi devletlerini kurmuşlardır. Osmanlı ve Avustrya imparatorlukları savaş sonunda haritadan silinmiştir. Ama Çar Rusyası da bu iki imparatorlukla aynı kaderi onlardan daha önce yaşamak zorunda kalmıştır. Çar Rusyası yerine kurulan Sovyet Rusyası farklı bir ideolojiyi benimseyerek, Balkanlar'a ilgisini bu ideoloji altında yürütmüşdür. Devam eden bölümde Sovyet Rusya'sının Balkanlar politikası ele alınmıştır.

3.2. Sovyetler ve Balkanlar

1917 Bolşevik devriminden sonra İkinci Dünya Savaşına kadar Moskova dış politikada çok dikkatli hamleler yapmıştır. Öncelikle, 1923 yılına kadar Çar destekçileri ile savaşı kazanma istikrarı kurana kadar Çar Rusyası'nın siyasi hedeflerinden vazgeçmiş ve dünyaya sosyal adaleti ve emperyalizme karşı çıktıklarını ilan etmişlerdi. Bu nedenle, dış politika'da halkarla kardeşliği ve barışı sağlıyacak söylemlerde bulunmuş ve kışkırtıcı söylemlerden kaçınmışlardır.

Lenin'den sonra iktidara gelen Stalin Sovyet Rusya'sını hem ekonomik hem de askeri anlamda güçlendirmiş ve Sovyetleri dünyada önemli konuma getirmiştir. Savaş öncesi dönemde komünizm yanlısı ülkelerdeki marxist gruplarla işbirliği yaparak sosyalizmi yaymaya çalışan Sovyetler, savaş ile birlikte bütün Doğu ve Orta Avrupayı işgal ederek bu coğrafyaları kendi etkileri altına almışlardır.

Rus kuvvetleri Ekim 1944'te Yugoslavya'ya hakim olmuştur. O dönemde Komünist Partizanların Lideri Tito hem İngiltere ile hem de Rusya ile ilişkilerini genişletmiştir. Rusya ile yapılan anlaşma ile birlikte Alman işgalinden kurtarılan Yugoslavya topraklarının idaresi Yugoslavya Milli Kurtuluş Komitesine yani Tito'ya verilecek ve savaş biter bitmez Rus kuvvetleri geri çekilecekti (Armaoğlu 2003: 398).

Her ne kadar, Tito'nun iktidara gelmesini ve güçlenmesini Sovyetler desteklese de aralarındaki anlaşmazlıklar savaş sonrasında hemen ortaya çıkmıştır. Yugoslavya, Doğu Bloku'na dahil olmakla beraber, 1945 ylından beri bazı konularda SSCB ile anlaşamıyordu. Bu anlaşmazlığın en temel nedeni ise Yugoslavya, SSCB'nin diğer komünist devletlere yaptığı gibi Yugoslavya'yı da tam denetim altına almak istemesi, Tito'nun ise buna yanaşmamasıydı. Tito Moskova'yla iyi ilişkiler içinde olmakla beraber Balkanlarda liderliği kendisi üstlenmek istiyordu. Ayrıca, Tito'nun Komünizmle ilgili kendi düşüncesi olmakla birlikte Bulgaristan, Romanya, Macaristan hatta Yunanıstan'da Markos'un galip gelmesi halinde onu da yanlarına alarak Belgrad merkezli Balkan Federasyonu kurma planı vardı ve bu SSCB ile ayrılığın en önemli faktörlerinden biri olmuştur (Sander 1989).

Gelişen anlaşmazlıklar üzerine Yugoslavya Moskova'dan kopmuş ve 1948 yılında Kominform'dan çıkarılmıştır. 1953 yılında Yunanistan ve Türkiye ile Balkan İttifakını kuran Yugoslavya, SSCB ile aynı görüşü savunmadığını ve kendi yol planını çizdiğini açıkca göstermiştir. Her ne kadar Stalin'in ölümünden sonra Sovyet-Yugoslav ilişkileri yumuşamış Kuruşçev, Stalin'e göre özür dilemiş ve Yugoslavya'yı Sovet Blokuna döndürmeye çalışmışsa da, Tito bu Bloka dönmeyip, 1961 den itibaren Nehru ve Nasır ile birlikte Bağlantısızlar Bloku'nun lideri olmuştur (Armaoğlu 2003: 450-51).

Sovyet-Yugoslavya ilişkilerindeki gelişmelerin değişim ve yakınlaşma dönemi bu birliklerin çökmesi ile yeniden gelişmiştir. Özellikle, Sırbistan Komünist Partisi liderliğine Slobodan Miloseviç'in gelmesiyle ve Sırpların "Büyük Sırbistan" hayali peşinde koşmasıyla Yugoslavya'nın parçalanması hızlanmıştır. Hırvatistan ve Slovenya'ya karşı saldırılarından AB ve Almanya'nın sert tepkileri üzerine çekilmek

zorunda kalan Miloseviç, Bosna-Hersek'in bağımsızlığından sonra burdaki Sırplara desteği ile Bosna-Hersek müslümanları ile Sırplar arasında yaşanan çatışma çıkmıştır. Aynı zamanda, SSCB'nin dağılmasıyla Rusya yeniden Slav kardeşliğini önemsemiş ve bu savşta her ne kadar kendi iç sorunları karışmış olsa da, gücü yettiği ölçüde ya Sırplara destek vermiş ya da Amerika ve NATO'nun Sırplara karşı tutumunu eleştirmiştir (Donaldson, Nogee and Nadkarni 2014). Rusya'nın Bosna-Hersek krizindeki tutumu ve Sırbistanla ilişkileri ise bir sonraki kısımda daha detaylı incelenecektir.

3.3. Rusya Federasyonu'nun Balkanlar Politikası ve Bosna-Hersek

Komünizmin yıkılması ile Rusya'nın Doğu Avrupa'daki müttefikleri Sovyetlerle ilişkilerini koparark Batı Avrupa ile ilişkileri genişletmeye girişmişlerdi. Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya ve Bulgaristan'da dikta rejimleri yıkılmış ve Batıyla ilişkileri genişletmekte olan gruplar iktidara gelmişti. Yugoslavya'da ise durum çok daha vahim duruma gelmiştir. Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlığını kazanmış, Sırbistan'ın askeri müdahelesi AB ve Almanya'nın net tavırlarıyla karşı karşıya kalarak askeri operasyondan vazgeçmiştir.

Devam eden süreçte Kosova ve Bosna-Hersek de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Sırbistan'ın desteklediği Bosnalı Sırplarla iç savaş patlak vermiştir. Daha önce de belirtildiği üzere, Sırbistanı kendisine en yakın Balkan ülkesi olarak gören Rusya için Bosna Savaşı kendisini uluslararası arenada yeniden kanıtlaması için çok önemli bir sığınak olarak görülmüştür. Rusya Sovyetlerden sonra ilk defa uluslararası sistemde kendini kanıtlama şanısını yakalamıştır (Sımıc 1996:28).

Ancak Rusya Sırbistan'ın beklediği desteği Sırbistana vermemiştir. Özellikle, NATO müdahalesine sert bir karşılık vermeyen Rusya, NATO'nun Bosna'daki Sırp silahlılarına karşı mücadelesi Rus yetkililer tarafından desteklendiği bilinmektedir (Johnson 2001:296). Daha da ötesi Rusya Bosna Sırpları ve Hırvatistan'daki Krayna

Sırpları ile iletişimlerini keserek NATO operasyonlarına destek verdiğini açık bir şekilde göstermişlerdir. İlk başta Rusya'nın NATO operasyonlarını BM ile uyumlu olduğunu ve BM'nin güvenli bölge sınırlarına Sırpların saldırıları sonucunda ortaya çıktığını savunuyordu (Johnson 2001:296).

Sırplara BM'nin önerdiği barış sürecini kabul etmeleri gerektiğini vurgulayan Rusya, Bosna-Hersek Sırp lideri Slobodan Miloseviç'in beklediği desteği vermemiştir. NATO karşısında yalnız kalan Sırbistan, 1999 Kosova krizinde de Rusya'dan beklediği desteği alamamıştır (Kamalov 2007:101). Ancak, bu Rusya'nın tamamen Sırbistan'ı terk ettiği anlamına gelmemektedir. Öncelikle, Rusya hem Bosna-Hersek krizinin hem de sonrasında çıkmış olan Kosova krizinde Sırbistan'ı desteklemiştir. Sırbistan'ın yapmış olduğu askeri müdahaleleri tam desteklemese bile, Sırbistan'ın silah desteğini Rusya'dan aldığı tartışılmaktadır. Ayrıca, 1990'lı yılların Rusya'nın durumu da dikkate alındığında aslında çok güçlü olmayan bir Rusya olduğu aşikardır. Rusya, yeniden ekonomik yapılanmaya gitmekdeyti. Batı ve özellikle Amerikan sermayesine ihtiyacı vardı. Bu sermayeden mahrum olmamak için, NATO operasyonlarına ve Amerikan politikasına Balkanlar'da sert bir karşılık veremiyor, başarısız alternatif görüşler, krizin barış yolu ile çözülmesini destekleyen planlar öne sürüyordu (Kamalov 2007:100-1003).

Rusya Balkanları 2000'lerin başlangıcına kadar AB ve Amerika etkisine bırakmıştır. Hatta Karadağ'ın Yugoslavya'dan ayrılma sürecinde bile (2006) Sırbistan'ın umduğu desteği vermemiş ayrılması yönünde bir tutum sergilemiştir. Ancak Kosova'nın bağımsızlığı tartışıldığında bağımsızlığa karşı çıkmış, Sırbistan'ı tek taraflı bir şekilde desteklemiştir. Rusya bu dönemde dönemde Balkanlar'daki çıkarları için enerji faktörünü iyi bir şekilde maşa olarak kullanmaktaydı ve kendi nüfuz alanını geliştirmektedir (Progonati 2015: 114-15). Rusya Balkanlar'da etkisi için, AB, Amerika ve Türkiye ile rekabet etmektedir.

Rusya Bonsa'daki savaş sırasında barışı destekleyici bir tutum sergilemiştir, en azından Sırbistan'ın yaptıklarını uluslararası arenada desteklememiş, Sırp askerlerinin yaptıklarını kınamıştır. Moskova ileri gelen Batı ülkeleri ve Bosna'daki üç etnik grubun temsilcilerinin katılacağı 5+3 Formülü çerçevesinde görüşmelerin yapılmasını

teklif etmiştir. NATO güçlerinin Sırbistan karargahlarını bombalaması ile devam eden süreçde karşı açıklamalar ve NATO operasyonlarının durdurlması yönünde görüş bildirse de artık Balkanlar'daki sorunun çözüm liderliği Amerikan başkanlığında yürütülmüştür (Kamalov 2007:105). BM çerçevesinde Rusya da bölgeye barış güçleri gönderen devletlerden biri olmuş ve istikrarın sağlanmasında önemli rol oynamışlardır. Rus güçlerinin 2002 yılında misyonunu tamamlayarak geri dönmesini takiben 2003 yılında bölgeyi ziyaret eden Rus Dışişleri Bakan'ı Igor Ivanov Putin'in bölgeye yönelik siyasetini şöyle açıklamıştır: "Rusya bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmekte ve Bosna'da istikrarın sağlanması için ülke içindeki bütün siyasi güçlerle görüşmeye hazır"(Kamalov 2007:105).

Rusya ekonomik ve enerji politikasında da Bosna ile önemli iş birliğini devam ettirmektedir. Özellikle, Rusya, Bosna'nın 1992 1995 Yılları arasında aldığı gazın 105 milyon Dolar tutarındaki borcunu hala ödemese de, Bosna'ya ihraç ettiği gazı Ocak 2006 Ukrayna krizine kadar kesmemiş devam ettirmiştir. Bosna-Hersek enerji, doğalgaz, alımında tamamen Rusya'ya bağlı olan bir ülke konumunda olarak bu krizden ciddi etkilenen ülkeler sırasında olmuştur.

Genel itibarıyla Rusya Bosna-Hersek krizinde, orta yol bulmaya çalışan sorunun barışcıl bir yolla çözülmesini desteklemiştir. Bosna'nın bağımsız bir devlet olmasını problem olarak algılamamış ve savaş döneminde gaz vermeye devam etmiştir. Ayrıca, Sırpların Bosna'daki eylemlerini kınayan bir tutum sergilemiştir. Ancak, ilerleyen süreçte, Rusya eski müttefiki Sırbistan'a daha fazla sahip çıkmış ve onun uluslararası arenada yanlızlaştırılmasına karşı bir tutum sergilemiştir.

SONUÇ

Tarihte Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Balkanlarda kanlı savaşlar yaşanmıştır ve neticesinde bir sürü yeni devlet oluşmuştur. Bu savaşların en kanlısı Bosna Hersek'te meydana gelmiştir. Bu savaşı durdurmak için etkili bir yol bulunması uzun sürmüştür. Uluslararası toplumda bu savaşı durdurmak adına yöntem hususunda fikir birliği olmuyordu. Bazı Avrupa ülkelerinde bu sorunun daha çok diplomasi yolu ile çözümlenmesini beklerken Srebrenica'da bir haftada binlerce insan katledildi. Yalnızca birkaç ay geçtikten sonra Dayton'da barış yapılmış ve antlaşması imzalanarak savaş sona ermiştir. Bosna Hersek'te süren savaşı bitiren Dayton Barış Antlaşması, yeni kurulacak devletin siyasal düzenin kurulma aşamasında önemli rol oynamıştır. Yeni düzeni belirleyen anayasa da kendi içinde işlevsizliği, adaletsizliği, uluslararası medeni ve insani haklara karşı maddeler barındırmaktadır.

Dayton Antlaşmasının temelinde Bosna Hersek ülkesinin yeni siyasal düzeni ve ülkenin Avrupa entegrasyonu yolunda engelleyici bir faktör şeklinde bulunmaktadır. Bosna Hersek, Bosna Hersek Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti ve Brçko'dan meydana gelerek, 13 anayasası olan bir devlettir. Böyle karmaşık bir yapıya sahip bir devletin, NATO'ya ve AB'ye entegre olabilmesi zor gözükmektedir.

Avrupa'nın önemi ve Balkan coğrafyasının güvenliği birbirleriyle iç içe geçmiş biçimdedir. Dünya üzerinde birçok yönden Balkan yarımadası önemli bölgelerden biridir. Coğrafi yapısı sebebiyle stratejik bir önemi olan bu topraklarda dini ve etnik faktörlerin çeşitliliği sebebiyle birçok devletin çıkarlarını ilgilendirmektedir. Bugüne kadar AB'nin başarılı olmasının temelinde, kendi varlığına mana kazandıran ilkelere olan bağlılığı ve dünyada olan gelişmelerin çıkardığı değişikliklere yanıt verecek tedbirleri alabilmesi yatmaktadır. Bu sebeple Balkanların güven içinde olma durumu

Avrupa'nın güvenliğini sağlama aşamasında önem kazanmaktadır. Güvenliği sağlamak için bölge devletlerinin arasında ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda birliğin olması ve bu birliğin de Avrupa'yla yapılması gerekmektedir. Bu açıdan Balkanlarda politik düzen sağlanmaz ise Avrupa'da çatışmaların bitmemesi, göçmen akımlarının olması, organize suçlarda artma gibi sonuçlarla kendini göstermektedir ve bu durum da AB'nin dünyada olan kredisini azaltmaktadır.

Bosna-Hersek devletinin geleceği konusunda farklı araştırmalar yapılmaktadır. Bu durumun sebebi kendine has olan devlet sisteminin yapısından olmaktadır. 1990'lı senelerde Bosna- Hersek'te yaşanan savaşı sonlandırabilen Batı Dünyasının günümüz çağında pozitif barışı hala kurmuş değildir. Bosna-Hersek'te oluşan gelişmeler, yakın coğrafya üstünde domino etkisi oluşturmaktadır. Üç resmi dile, üç cumhurbaşkanına, 14 adet başbakana ve 150 addet civarın da bakana sahip olan parçalanmış bir devlette ekonomik ve siyasal yapının kurulması için Avrupa Birliği'nin Bosna-Hersek Devleti'nin üyelik süreci ile alakalı ciddi kararlar alarak daha gerçekçi çalışma yapması gerekmektedir.

Dayton Barış Anlaşması sonunda bir devletten iki ayrı devlet yapısı çıktı. Biri Boşnak Hırvat Federasyonu diğeri ise Sırp Cumhuriyeti. Zayıf bırakılmış olan bir hükümet, her mühim karar alma aşamasında etnik tarafların ikna edilme sürecini gerektiren hassas dengelerin üzerine kurulmuş yavaş işleyen ve ilerleyen bürokrasi. AB'ye bu durum entegrasyon sürecinde Bosna-Hersek devleti'nin 'iki adım ileri, bir adım geri' gitme nedenidir.

Bosna-Hersek hususunda da en mühim görev Avrupa Birliği' ne düşmektedir. Dahası hem Sırbistan hem de Bosna- Hersek AB'ye aday devletlerdir. Bundan dolayı bu devlette siyasi düzenin sağlanmasında etkin bir politika belirlenmesinde en çok AB'nin etkisi olacaktır. Bosna Savaşı sırasında AB pasif bir politika izlemiştir. AB üyeliği hedefi Bosna'da çözüm için anayasal reformların gerçekleştirilmesi ve siyasi istikrarın sağlanması için bir motivasyon yaratabilecek en etkili unsurdur. Bu sebeple AB, Bosna-Hersek'te bir çözümden yana olma ve olmama durumuna karar vermelidir. AB'ye düşen bundan sonra düşüncesinin arkasında durarak toplumlar arasında uzlaşı sağlamak adına elini taşın altına koymaktır.

Günümüzde Bosna-Hersek'te olan sorun yalnızca devlette yaşanan yönetimin değişmesiyle aşılamaz. Bosna-Hersek adına mühim olan halklar arasında olan dinsel ve etnik gerilimin en aza indirilerek geçmişte yaşanılmış acıların tekrar yaşanmamasıdır. Bosna'ya adil bir düzen getirilmedikçe sıkıntıların aşılamayacağı açık bir şekilde görülmektedir. Bu nedenle Bosna-Hersek'in batının özellikle de AB'nin desteğine gereksinimi vardır. Dahası AB ve NATO'ya üyeliği, Bosna-Hersek Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti altına alacaktır. Bosnalı politikacıların kendi gelecekleri ile alakalı bir uzlaşmaya varamayacaklarından dolayı, Bosna'nın geleceğini uluslararası toplumun kararlılığı belirleyecektir.

Pek çok araştırmacıya göre, tarihin en önemli barış programı olan AB, nasıl ki çatısı altında Almanya ve Fransa arasında olan tarihi çekişmeleri sona erdirdiyse, Balkan Devletlerinin de istikrar ve barış sağlanması yönünden önemli bir imkân teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Babuana, A. (2000). *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Çev. Hayati Torun. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Pinson, M. (1994). *The Muslims of Bosnia and Hercegovina- their Historic Development from the Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia,* Cambrigde, Massachusettes: Harvard University Press.

Armaoğlu, F. (2003). *19. Yuzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914*), Ankara: TTK.

Bıeber, F. (2006). Post-War Bosnia. New York: Palgrave Macmillan.

Bodur, H. (2013). *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Bosnavi, Ö. (1979). Bosna Tarihi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayıncılık.

Crampton, R. J. (2007). İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar, çev. Emel KURT, İstanbul: Yayın odası Yayınları.

Çelik, B. (2008). Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri, Antalya: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.

Dede, O. (2016). Balkanlar'da İstikrarı Tehdit Eden Temel Sorunlar ve Türkiye. İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Donaldson, R. Nogee, J & Nadkarni, V. (2014). *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*. London & New York: Routledge.

Dzenana, H. (2002). The Western Balkans. Sarajevo: Working Paper.

Gagnon, V.P. (2006). The Myth of Ethnic War. New York: Cornell Universty Press.

Gölen, Z. (2009). Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları. Ankara: Alter Yayıncılık.

Hobsbawm, E. ve Ranger, T. (1983). The İnvention of Tradition. UK: Cambridge University Press.

Irklı, A. ve Ersoy, E. (1995). Bosna-Hersek Gerçeği. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.

İbrahimagic, Ö. (1999). Supremacija Bosnei Hercegovine nad entitetima. Sarajevo: Vijece Kongresa Bosnjackih Intelektualaca.

İnalcık, H. (2003). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Jelavich, B. (1983). *History of The Balkans,* Cambridge: Cambridge University Press, Cilt 2.

Johnstone, D. (2004). Ahmakların Seferi. İstanbul: Bağlam.

Karal, E. (1977). *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VII, Ankara.

Karatay, O. (2002). Bosna-Hersek Barış Süreci. Ankara: Karam Yayıncılık.

Karatay, O. (2013). Yugoslavya'nın Dağılması, Çağdaş Balkanlar. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaya, A., Aydın-Düzgit, S., Gürsoy, Y. ve Beşgül, Ö. O. (2013). Avrupa Birliği'ne Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kinross, L (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü. İstanbul: Altın Kitaplar.

Kut, Ş. (2005). Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Lovrenovic, I. (2001). Bosnia: A Cultural History, London: Saqi Books.

Mahir,A. (1996). *Osmanlı Eyaleti'nden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul: Kitabevi Yayını.

Malcolm, N. (1999). Bosna'nın Kısa Tarihi, İstanbul: Om Yayınevi.

Mütercimler, E. (2000). 21. Yüzyıl ve Türkiye, İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Rudolph, J. R. (2003). Yugoslavia, The Deconstruction of a State and Birth of Bosnia, (In Encyclopedia of Modern Ethnic Conflicts, Ed. Joseph R. Rudolph), Greenwood Press.

Sakman, T. (2015), Balkanlarda Çok Boyutlu Entegrasyon. İstanbul: Tasam Yayınları.

Sancaktar, C. (2008). Balkanlılar'ın İslam Kimliği, İstanbul: Tasam Yayınları.

Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e,* Ankara: İmge Kitabevi.

Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2016). Balkanlar'da İstikrarı Tehdit Eden Temel Sorunlar ve Türkiye. İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Sedes, H. (1946). 1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar. İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi.

Smajiç, Z. (2002). Evropska Unija i Zemlje Bivse Jugoslavije, Sarajevo: OKO.

Şekercioğlu, S. (2015). Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Sırbistan. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Şenel, Ş. (2013). 19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar, Ankara: Akçağ Yayınları.

Uğurkan, E. (2015). Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Bosna-Hersek, İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Uludağ, B. M. (2011). *Dünya SiyasiTarihi,* İstanbul: Kriter Yayınlar.

Ülger, İ. K. (2003). Balkan Dramının Perde Arkası. Ankara: Seçkin Yayınları.

Wachtel, A. B. (2009). Dünya Tarihinde Balkanlar, çev. Cevat Akkoyunlu. İstanbul: Doğan Kitap.

Yenigün, C. ve Hacıoğlu, Ü. (2004). Bosna Hersek: Etnik Savaş, Eksik Antlaşma, Dünya Çatışma Bölgesi, Ankara: Nobel Yayınları.

Yıldız, Zekeriya. (1993). *Geçmişten Günümüze Bosna Hersek*, İstanbul: Yeni Asya Yayını.

Süreli Yayınlar

Bosna Hersek Ülke Raporu (BHÜR), Saraybosna Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2015.

Bosna-Hersek Ülke Bülteni, (2011). DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu).

Caplan, R. (2000). Assessing the Dayton Accord: The Structural Weaknesses Of The General Framework Agreement For Peace In Bosnia and Herzegovina, *Diplomacy & Statecraft, Published By Frank Cass,* Vol.11, No.2.

Demirtaş, B. (2014). Balkan Bahar'ının Bosna Yansıması, Üç Dilde Açlığın Çığlığı, *Analist Dergisi,* Mart.

Demirtaş-Coşkun, Birgul. (2008). "Gecmişten Gunumuze Almanya'nin Balkanlar Politikasinin Analizi: Değişim mi, Sureklilik mi?", *Avrasya Dosyası*, Cilt 14, Sayı 1.

Hadzovic, D. (2009). The Costs and Benefits of Bosnia and Herzegovina Joining NATO Alliance, *Center for Security Studies-BH*, Ağustos 2009,

Hatzopulos, P. (2003). All that is, is Nationalist; Western Imaginings of the Balkan Since the Yugoslav Wars, *Journal of Southearn Europe and The Balkans*, Vol. 5, No: 1.

Hocaoğulları, S. (2015). Soykırımın 20'nci Yılında Srebrenitsa ve Derin Bosna; Derin Bosna, Derin Yara Konuşan Bosna, Sessizleşen Dünya, *Kültür Ajanda Dergisi*, Özel Sayı, Yıl 2, Sayı 17.

Inat, Kemal. (2009). "Birleşme Sonrasında Almanya'nın Dış Politikası: 'Normalleşme'nin Son Adımları", *Bilgi Dergisi* 11, no.1.

Johnson, R. G. (1999). Negotiating the Dayton Peace Accords through Digital Maps, 20 Haziran 2017, http://www.iapad.org/publications/ppgis/Negotiating_the_Dayton_Peace_Accords_through_Digital_Maps.pdf

Kurat, Akdes Nimet, (1953) "Panslavizm", A.U. D.T.C.F. Dergisi, Cilt: XI, Sayı: 2-3-3.

Mithat, A. (2004). "19. Yuzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Universitesi Eğitim Fakultesi Dergisi*, No:1, Sayı:15.

Mujozinoviç, M. (2007). Avrupa Birliği'nin Batı Balkan Politikası Çerçevesinde Bosna Hersek İle İlişkileri. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12.

Paris, R. (2004). At War's End, Building Peace After Civil Conflict, *Cambridge, Cambridge Un. Press*.

Progonati, E. (Bahar, 2015). "Rusya'nın Balkanlar Politikası," *Karadeniz Araştırmaları, Sayı 45.*

Rebecca J. Johnson R. J. (Bahar, 2001). "Russian Response to crisis management in the Balkans: How NATO's Past Actions May Shape Russia's Future Involvement," *Demokratizatsiya*.

Recchia, S. (2007). Beyond İnternational Trusteeship: EU Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina, *EU Institute for Security Studies*.

Türbedar, E. (2014). Protestolar Sonrası Bosna Hersek Değişenler ve Değişmeyenler. Analist Dergisi, Nisan, Sayı 38.

Türkeş, M., Rüma, Ş. İ., Akşit, S. ve Açar, A. (2012). Kriz Sarmalında Bosna-Hersek 'Devlet Krizi', Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD, *Dış Politika Forumu Araştırma Raporu*.

Uslu, Y. (2012). Sonu Görünmeyen Yol: Müslüman Türk Milletinin Avrupa Birliği Sevdası, *21.Yüzyıl Dergisi*, Yıl 6, Sayı 45.

Uygun, O. (1999). Bosna-Hersek: İç Savaştan Konsensüs Demokrasisine, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: LVI, Sayı: 1.

Vatandaş, Selim. (2013). "Almanya Dış Politikası ve Batı Balkanlar," *BİLGESAM* Analiz/Avrupa, No:5003.

Simic, P. (1996). "Yugoslavya Krizinin Dinamikleri." (Çev. Cahide Ekiz), *Avrasya Etüdleri*, No:3.

Keleş, E. (2008). "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha," *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21.

Kamalov, İ. (2007). "Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Balkanlar Politikası," *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 13.

Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Resmi Web Sitesi, 28 Haziran 2017, http://www.predsjednistvobih.ba/

Ünaltay, A. Altay. (2002) "Avrupa Birliği Birlik midir?" (Ekim 2017).

Tezler

Aydoğmuş, F. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Üzerindeki Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Coric, A. (2016). *Ulusal Kimlik ve Dış Politika: Dayton Sonrası Bosna Hersek'te Ulusal Kimlik Tartışmaları ve Dış Politika*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dal, A. (2015). *Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç*. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, M. (2016). *Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği Üyeliğinin Balkanların Güvenliğine Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, T.C. Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Filiz, Ö. (2015). *Balkanlarda Bölgesel İşbirliği ve Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci'nin (SEECP) Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gümüş, Zümürüt. (2005). *Bosna-Hersek Savaşı ve Uluslararası İlişkilerdeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü.

Günal, P. (2009). *Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Başbakanlık, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Kondo, S. (2003). *Bosna-Hersek Coğrafyası*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Limon, İ. (2013). *Balkanların Jeopolitiği Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Numanoviç, A. (2011). *Dayton Sonrası Bosna Hersek ve Avrupa Atlantik Entegrasyonu.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Poriç, İ. (2012). *Bosna Sorununun Günümüzdeki Durumu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Seyhan, E. (2007). *Bosna-Hersek'in Jeostratejik önemi ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tülüce, H. (2014). *Etnik Çatışmaların Psikolojik Dinamikleri: Bosna-Hersek Ve Kosova Örnek Olayları*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.